

ἙΠΕΤΗΡΙΟΝ

Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν

ἔτος Η΄

Ἐβραβεύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηναίων καὶ τοῦ ἐν Παρίσις
Συλλόγου πρὸς ἐπίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν.

ἈΘΗΝΑΙ 1931

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΑΙ ΠΑΡΑ Τῷ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΕΥΣΤΑΘΙῶ ΔΗΜΩΔΕΙΣ ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ ΚΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΩΔΕΙΣ ΦΡΑΣΕΙΣ

Γνώστης βαθύς τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας ὁ Εὐστάθιος καὶ τοῦ παροιμιογραφικοῦ πλούτου τῶν τε ἀρχαίων καὶ τῶν συγχρόνων του, ἦτο ὑπὲρ πάντα ἄλλον εἰς θέαν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ συγγράμμασιν ἀφθονον χρῆσιν παροιμιῶν νὰ καμῆ, ἐπόμενος ἄλλως καὶ συνηθεία τῶν μεσαιωνικῶν συγγραφέων καὶ ρητόρων, οἵτινες πρὸς κόσμον τοῦ λόγου καὶ διέγερσιν ἐνδιαφέροντος, συνήθως μετεχειρίζοντο τὰς παροιμίας¹.

Παρὰ πάντα ἐν τούτοις ταῦτα, γνωρίζων ὁ ἱεράρχης νὰ τηρῇ τὸ μέτρον², ἀπέφυγε τὸν πολὺν παροιμιογραφικὸν φόρτον ἐν τοῖς ἔργοις του καὶ μετεχειρίσθη ἐν τῇ τοῦ λόγου του πλοκῇ μόνον ἐκείνας τῶν παροιμιῶν, αἵτινες ἦσαν ἀναγκαῖαι πρὸς τὸν σκοπὸν, ὃν ἐπεδίωκεν.

Ὁ Εὐστάθιος δὲν εἶναι τῶν συγγραφέων ἐκείνων, οἵτινες ἀπλῶς καὶ μόνον, πρὸς πολυμαθείας ἐνδειξιν, μετεχειρίζοντο τὴν παροιμίαν· δι' αὐτὸν ἀποτελεῖ αὕτη ὑποκείμενον ἐρεῦνης, καὶ ὁσάκις μέλιστα εὐρίσκει εὐκαιρίαν, συζητεῖ περὶ αὐτῆς καὶ ὑγιεῖς ἐκφέρει γνώμας. Οὕτω περὶ τῆς παροιμίας Κρότωνος ὑγιέστερος, παρατηρεῖ· «Καὶ τὸ Κρότωνος δὲ ὑγιέστερος, ὡς αὐτὸς λέγει Γεωγράφος, ἐντεῦθεν (ἐκ τῆς Ἰταλικῆς πόλεως) εἴληπται, ὡς τῶν Κροτωνιατῶν εὐρώστων ὄντων ὥστε οἱ ἀπὸ κρότωνος τοῦ ζωῦφιου, ὃν κυνοραϊστὴν λέγει ὁ Ὅμηρος, εἰπόντες ταύτην εἴληφθαι τὴν παροιμίαν οὐκ εὐλέγουσιν, ἀλλὰ παίζουσιν, ὡς καὶ εἴ τις εἴποι τινὰ κώνωπος ἀδικώτερον»³.

Δεξιὰν μέθοδον πρὸς τούτοις τῆς παροιμίας θεωρεῖ τὸ νὰ δυάζῃ αὕτη, νὰ δύναται δηλαδὴ κατὰ δύο διαφόρους τρόπους νὰ ἐρμηνευθῇ. Τοῦτο ἐδήλωσεν εἰς δύο χωρία ὁμιλῶν π.χ. περὶ τῆς παροιμίας ἀπὸ δρυὸς ἢ ἀπὸ πέτρης, τῆς δυναμένης διαφόρως νὰ ἐρμηνευθῇ, εἶπε· «Καὶ ὄρα ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, ὡς αἱ παροιμίαι πρὸς διαφόρους ἐννοίας ἀμέμπτως ἔστιν ὅτε στρέφονται, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Καδμείας νίκης γίνεται, καθὰ προοδηλώται» (1262.26). «Τὸ δὲ δυάζειν τὰς παροιμίας ἄλλη τις αὐτὸ δεξιὰ μέθοδος δηλω-

¹ K. Krumbacher, Die Moskauer Sammlung mittelgriechischer Sprichwörter σ. 364.

² Π. Παπαγεωργίου, Συμβολῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν παροιμίαν κεφάλαια τεσσαρά σ. 29.

³ Ἐξήγησις εἰς Διονύσιον τὸν Περιηγητὴν στίχ. 369 (σ. 283.9 ἐκδ. Bernhardy).

θεῖσα καὶ ἀλλαχού, καθ' ἣν τὸ νίκη Καδμεία, οἱ μὲν ἐπὶ τῆς ἀκερδοῦς καὶ ἀνωφελοῦς ἐξελάβοντο ψαγεῶς, οἱ δὲ ἐπὶ τῆς ἀκρας καὶ καθ' ὑπερβολήν. Καὶ τὸ ἄλμην δὲ ἔχειν, ὡς προδεδήλωται, πῆ μὲν πικρὸν ἄνθρωπον σκώπτει, πῆ δὲ ἠδὺν παραδηλοῖ καὶ ὁ φασίν, εὖνοστον. Ὅμοίω δὲ λόγῳ καὶ τὸ ἀπό δρυός ἢ πέτρης εἶναι τίνα οὐ μόνον ἀρχαιογονίαν παλαιτάτην σημαίνει Ὀμηρικώτερον, ἀλλὰ καὶ ἡθος ἀτέραμνον κατὰ καιρίαν ἔστιν ὅτε παράρησιν» (1927.12).

Αἱ παρ' Εὐσταθίου παροιμίαι δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς τρεῖς κατηγορίας.

1) Εἰς τὰς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι φερομένας καὶ κυρίως ἐκ τῶν συλλογῶν μόνον τῶν ἀρχαίων παροιμιῶν γνωστάς, οὐδαμῶς δέ, ἐφ' ὅσον δυναμέθα νὰ ἐξακριβώσωμεν, φερομένας ἐν τῷ στόματι τῶν μεσαιωνικῶν Ἑλλήνων.

2) Εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ συγγραφέως πλασθείσας καὶ

3) Εἰς τὰς συγχρόνους του δημῶδεις.

Περὶ τῶν πρώτων οὐδένα λόγον θὰ κάμωμεν ἐνταῦθα, διότι αὐταὶ κεῖνται ἐκτὸς τοῦ ὑπὸ τῆς παρουσίας πραγματείας ἐπιδιωκομένου σκοποῦ, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ καλῶς αὐταὶ συνελέγησαν ὑπὸ τοῦ Ed Kurtz¹.

Διὰ τὰς δευτέρας, οὐσας voces sapientium καὶ οὐχὶ verba rustica², θ' ἀπέφευγον νὰ κάμω οἶονδήποτε λόγον, ἂν μὴ ὁ ἀντάξιός τοῦ μεγάλου διδασκάλου μαθητῆς Μιχαὴλ Ἄκομινάτος ὁ Χωνιάτης ὄρισμένως ἀνέφερον ὅτι πολλαὶ αὐτῶν οὐ μόνον ἐφέροντο ἀνὰ τὰ στόματα μιᾶς μεγάλης τάξεως, τῶν φιλολόγων, ἀλλὰ καὶ ὡς αἱ λαϊκαὶ παροιμίαι ἐν ταῖς ἀγοραῖς καὶ τριόδοις ἐλέγοντο³.

Κατὰ τὸν Εὐσταθίον, σοφοί, μεγάλοι καὶ ἱεροὶ ἄνδρες καταλλήλως διασκευάζοντες τὰ λογίως ἢ καὶ δημοτικώτερον εἰρημένα δύνανται νὰ γίνωσι δημιουργοὶ παροιμιῶν, οὐ μόνον δ' οὗτοι, ἀλλὰ καὶ ἕκαστος, ἀρκεῖ νὰ ὁρμᾷ-

¹ Περὶ τῶν ἐν ταῖς εἰς Ὅμηρον παρεκβολαῖς τοῦ Εὐσταθίου παροιμιῶν πρώτην πραγματείαν ἔγραψεν ὁ A. Hotoy, De Eustathii proverbiiis, ἐν Jahns Jahrbücher Suppl. Bd. 16 (1886) σ. 294-314, ἀτελῆ ὁμῶς. Ταύτην ἐπηκολούθησεν ἡ πολὺ πληρεστέρα τοῦ Ed. Kurtz, Die Sprichwörter bei Eustathios von Thessalonike (ἐν Philologus Suppl. Bd. 6. (1891-1893) σ. 307-121, ἣτις ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὰ ἅπαντα σχεδὸν τοῦ ἱερέρχου.

² Περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν ὄρων τούτων βλέπε Otto, Die Sprichwörter und Sprichwörtlichen Redensarten der Römer XVI.

³ Οὐκοῦν τίνα τῶν ὄντων, εἴθ' ὅσα οπουδάζοντί σοι πεπόνηται εἴτε σχολάζοντι πέπαικται χαριέντως οὐκ ἀνὰ στόμα τοῖς φιλολόγοις φερόμενα περιόδονται; Ὅς οὐκ ὀλίγα κάπῃ ταῖς ἀγοραῖς καὶ τριόδοις ἀκούσαι τις ὡς τὰ παροιμιώδη περιλαλοῦμενα. Μιχαὴλ Ἄκομινάτου τοῦ Χωνιάτου. Μονοδία εἰς τὸν Θεσσαλονίκης Εὐσταθίον 1. 297. 26 (ἐκδ. Λάμπρου). Ὅρα καὶ Π. Παπαγεωργίου, Συμβολῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν παροιμίαν κεφάλαια τέσσαρα σ. 34.

ται δεξιῶς¹. Τῇ ἀντιλήψει ταύτῃ ἐπόμενος πολλαχοῦ ἐπειράθη τοιαυτὰ τινα νὰ παίξῃ, ἀκριβῶς ὡς και ἄλλοι σύγχρονοὶ του² ἢ και προγενέστεροι³. Οὕτω π.χ. παρατηρεῖ: «Ὁ μαθὼν πείσμα και πεισμονὴν ἐπὶ τῶν ἐνοστατικῶν εἰρησθαι τροπικῶς ἀπὸ τῶν κατὰ νῆας πεισμάτων ἤγουν σχοινίων ἐρεῖ παροιμίαν ὑποκλέψας ἐκείθεν ὡς πάντες τοῦ αὐτοῦ λίνου ἢ τῆς αὐτῆς καννάβεως ἐστε, τουτέστιν ὁμοίως πεισματικοί» (1927.4).

Ὁφείλομεν νὰ δημολογήσωμεν ὅτι ἡ κατὰ μεταληπτικὸν τρόπον σχηματισθεῖσα αὕτη παροιμία δὲν εἶναι και λίαν ἐπιτυχής, καθ' ἡμᾶς ὁμως ἔχει ταύτην τὴν ἀξίαν, ὅτι τὸ «πάντες τοῦ αὐτοῦ λίνου ἐστε» ὑποδεικνύει τὴν σημερινὴν δημώδη «ὅλοι εἰστε ἀπὸ ἓνα παννι»⁴ ἢ «ὅλοι εἰστε ἓνα μίτωμα»⁵, ἦτοι ὅλοι ὁμοιοὶ ἐστε κατὰ τὴν πονηρίαν και κακίαν δηλαδὴ.

Τὸ ἀπὸ δρυὸς ἢ ἀπὸ πέτρης, ἐπὶ τοῦ σκληροῦ, θεωρεῖ ὁ Εὐσταθίος ὡς παράχρησιν τῆς Ὀμηρικῆς ρήσεως, ὡς καιρίαν ὁμως τοιαύτην προσπαθεῖ ἐπανειλημμένως νὰ τὴν συστήσῃ και τὴν εἰσαγάγῃ. «Ἄλλ' οὕτω μὲν, ὡς ἐρεθέθῃ, οὐκ ἔστι λαμβάνεσθαι νῦν εἰς σκληρότητα ἡθους τὴν ρηθεῖσαν Ὀμηρικὴν παροιμίαν διὰ τὸ ἀσυμβίβαστον, ἄλλως μέντοι παραποιῆσαί ποτε τὸν νοῦν αὐτῆς ὡς ἐπὶ σκληρότητος νοηθῆναι οὐχ ὑποδύσκολον» (1262.20.) Ὁμοίω δὲ λόγῳ και τὸ ἀπὸ δρυὸς ἢ πέτρης εἶναι τινα οὐ μόνον ἀρχαιογονίαν παλαιοτάτην σημαίνει Ὀμηρικώτερον, ἀλλὰ και ἡθος ἀτέραμνον κατὰ καιρίαν ἔστιν ὅτε παράχρησιν» (1927.16). «Προσενθυμητέον ὅτι καθὰ τῷ ἀπὸ δρυὸς ἢ ἀπὸ πέτρης εἶναι τινα, ἔστι παραχρήσασθαι παροιμιακῶς ἐπὶ ἀγριότητι» (1859.53). «Ὁ δ' αὐτὸς μῦθος ὁ ἐκ λίθων ἀνθρώπους ποιήσας ληφθήσεται ποτε και εἰς σκῶμμα σκληρῶν ἀνθρώπων ὡς εἰκέναι τοῖς τοιούτοις τὸν μῦθον τοῦτον ἐπαληθεύεσθαι» (24.3).

¹ «Πολλά δὲ και ἄλλα πολλαχόθεν ἐστὶν ἐξευρίσκεισθαι και οὐ μόνον ἐκ τῶν λογίως διεσκευασμένων, ἀλλὰ και τῶν δημοτικωτέρων και γέμει τοιούτων παροιμιῶν ὁ βίος. Ἐχει δὲ και ἄλλως ὁ καθ' ἓνα τῶν κατ' ἀνθρώπων παροιμίας ποιεῖν ἐν τῷ ὁρᾶσθαι ποθεν δεξιῶς» (1927.3).

² Ὁ Ι. Τζέτζης, Χιλ. 8. 243. 933 εἰς τὴν παροιμίαν τὴν λέγουσαν ἢ ἀετοῖς τῶν νόμων τοῦ Πλάτωνος, παρατηρεῖ:

*ὁμοίαν δὲ και ταύτην μοι τὴν παροιμίαν νοεῖ
οὔσαν τοῦ Τζέτζου και αὐτὴν και μετ' αὐτὴν ἑτέρας.*

³ Πρ. τὰ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Εὐσταθίου 928. 19 εἰρημένα: «Ἀριστοτέλους γὰρ φιλοσοφώτατα παραδομένον οἰκητήριον αἰδοῦς εἶναι τοὺς ὀφθαλμούς, οἱ μετ' αὐτὸν παρήγαγον τὸ νόημα εἰς παροιμίαν ἀστείαν «αἰδῶς ἐν ὀφθαλμοῖς», ἤγουν αἰδούμεθα οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐκ ἀεὶ, ἀλλ' ἔως ἂν τινὰς βλέπωμεν».

⁴ Κοινή.

⁵ Ἐν Σάμῳ. Ε. Σταματιάδου, Σαμιακά 5. 54. Ὁ Σπ. Ζαμπέλιος, Οἱ Κρητικοὶ γάμοι σ. 72 ἔγραψεν:

*εἶδες ἓνα; τόσοσ φθάνει
μιά κλωστή τοὺς ἔχ' ὑφάνει.*

E. Y. Δ. 2006
IQANNINIS 2006

Ἔστι δὲ ἱεράρχης ὡς πρὸς τοῦτο εἶχε δίκαιον, δεικνύει ἢ σημερινὴ παροιμιώδης φράσις «ἡ καρδιά του εἶναι πέτρα» ἢ λεγομένη ἐπὶ σκληροκαρδίου ἀνθρώπου.

Εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου πλασθείσας παροιμιώδεις φράσεις καταλεκταί καὶ αἱ ἑξῆς δύο.

«Ὅτι τὸ κέλει σχεδία περὶν μέγα λαῖτμα θαλάσσης εἴποι ἂν τις παροιμιακῶς ὅτε μικρῷ λόγῳ μεγάλα τινὰ διελθεῖν βούλεται» (1529.9).

«Αὐτίκα δὲ φιλοτιμούμενος (ὁ μοναχὸς) προσεπιφιλοσοφεῖ καὶ ὡς φυλακτικόν τι χρῆμα εἰς τὸ πᾶν ἢ τοῦ ἀχύρου φύσις... Εὐθύς δὲ καὶ εἰς οἶόν τι πόρισμα γλαφυρότερον ἐμβαθύνας παροιμίαν ἐξευρίσκει αὐτὸς ἰδίαν, αὐτὸ μὲν τὸ ἀχυρον εὐυπόληπτον ὀνομάζων, ἄνδρα δὲ εἰδότα μυστηριάζεσθαι ἀχύρου εὐυποληπτότερον παροιμιαζόμενος ἐπεὶ, φησι, καὶ τὸ ἀχυρον δεφενδεύει ταμειυτικῶς ἐν ἀκεραίῳ τὸ παρατιθέμενον». Opusc. 259.37.42 ἐξ. Τοιαῦτά τινα παροιμιώδη πλάσματα τοῦ Εὐσταθίου¹ θὰ περιεφέροντο μεταξὺ τῶν μαθητῶν καὶ ἄλλων λογίων ἀναστρεφομένων μετ' αὐτοῦ, δὲν ἦσαν δ' ἐννοεῖται πάντοτε κατάλληλα νὰ γίνωσι πάντα λόγοι τῆς πλατείας καὶ τῆς ἀγορᾶς. Τὰ ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Ἀχομινάτου ὄθεν ἀναφερόμενα παροιμιώδη Εὐσταθιανὰ ρητὰ θὰ ἦσαν καὶ ἄλλα τινὰ, δυστυχῶς ἄγνωστα εἰς ἡμᾶς, πιθανῶς ἀστεῖσμοί τινες καὶ σκώμματα. Τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τοῦ ἀνδρὸς ἀγνοοῦμεν τόσον πολλὰ ἀκόμη!

Ἄλλὰ τὸ ἀπὸ μεσαιωνικῆς παροιμιωγραφικῆς ἀπόψεως καθιστῶν σπουδαῖα τὰ συγγράμματα τοῦ ἱεράρχου εἶναι ἢ ἐν αὐτοῖς συλλογὴ δημωδῶν Βυζαντινῶν παροιμιῶν καὶ παροιμιωδῶν φράσεων, αἵτινες ἐν πολλοῖς δὲν συμπέπτουσι μὲ τὰς ἐν ταῖς γνωσταῖς συλλογαῖς.

Γνώστης ὢν ὁ Εὐστάθιος τῆς λαϊκῆς ζωῆς καὶ τῆς λαϊκῆς ψυχολογίας, εἶτι δὲ καὶ ρήτωρ, δὲν ἦτο βεβαίως δυνατόν νὰ μὴ ἀπίδη καὶ εἰς τὰς τῶν συγχρόνων παροιμίας, ὧν καὶ ἀρκετὰς κατέγραψε· δύναμαι μάλιστα νὰ εἶπω, ὅτι, ἐξαιρέσει τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ², ὁ Εὐστάθιος εἶναι ὁ μόνος ἐκ τῶν συγγραφέων τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, ὅστις ἀναφέρει τὰς περισσοτέρας δημώδεις παροιμίας καὶ παροιμιώδεις φράσεις³.

Ἡ τάσις τοῦ λογίου νὰ μεταποιῇ ἐπὶ τὸ Ἑλληνικώτερον τὰ τοῦ δημώδους λόγου στοιχεῖα ἐννοεῖται ὅτι ἐμφαίνεται καὶ ἐν ταῖς παροιμίαις, ἃς δὲν

¹ Ὅτι ἐν ἐπιγνώσει ἐπλαττε παροιμίας ὁ Εὐστάθιος φαίνεται πως καὶ ἐκ τοῦ ἑξῆς χωρίου του (Opusc. 324. 87.) «Τὶ δῆτα οὐκ ἂν ἐργάσαιτο ἄνθρωπος; Παλαιὸς ἐν τῷ καθόλου καὶ οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος οὗτος».

² Βλ. K. Kumbacher, Michael Glykas 402 ἐξ. καὶ N. Πολίτου, Δημώδεις παροιμίας ἐν τοῖς στίχοις τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ BZ. 7. 138.

³ Ὁ μαθητὴς τοῦ Εὐσταθίου καὶ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀχομινάτος, ἐν ᾧ ἀναφέρει πλείστας ἀρχαίας παροιμίας, μνημονεύει μόνον δύο δημωδῶν συγχρόνων Π. Παπαγεωργίου, Συμβολή σ. 36. 68.

μεταβάλλει μὲν ριζικῶς, ὡς ἄλλοι τινές, πάντοτε ὁμως μεταρρυθμίζει ἐπὶ τὸ καλλιπέστερον¹, ἄλλοιῶν τὸν δημῶδη αὐτῶν τύπον ὡς καὶ τὴν μετρικὴν μορφήν.

Εἶναι δὲ παρατηρήσεως ἄξιον καὶ πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν τελείαν ἐπίγνωσιν, ἣν εἶχεν ὁ ἱεράρχης τῆς ἀξίας καὶ τοῦ χαρακτήρος τῶν παροιμιῶν, τὸ ὅτι οὗτος οὐδεμίαν αὐτῶν ἐξήτησε νὰ ἐρμηνεύσῃ θεολογικῶς, ἀποφυγῶν οὕτω σκόπελον, εἰς ὃν πολλοὶ ἐνέπεσον.

Ὁ Εὐσταθίος φαίνεται ὅτι ἀπέδιδε γενικωτάτην σημασίαν εἰς τὸν ὄρον παροιμία, ἀφ' οὗ ἐν παροιμίας λόγῳ κατατάσσει τὸ ὅτι οἱ σοφοὶ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἐφόλιον ὠνόμαζον (1761.42) καὶ τὸ «ἤλθες γλυκερὸν φάος» (1792.53) τὸ συνηθῶς λεγόμενον πρὸς ἀποδημοῦντα καὶ ἐπανερχόμενον. Ἐν γένει ὑπὸ τὸν ὄρον παροιμίας ὁ Εὐσταθίος ἐννοεῖ παροιμίας, γνωμικά, ἅτινα χαρακτηρίζει ἐνίοτε ὡς τοιαῦτα, καὶ παροιμιώδεις φράσεις, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δὲ ταύτην εἰς τὰς παροιμίας συγκατέλεξε πάντα ταῦτα καὶ ὁ E. Kurtz, ἐκ τῆς λίαν δοκίμου ἐργασίας τοῦ ὁποίου ἐλλείπουσί τινα, ἅτινα ἔπρεπε νὰ μνημονεύσῃ².

Δὲν πρέπει ἐν τούτοις νὰ μείνῃ ἀπαρατήρητον ὅτι καὶ ὁ Kurtz, μεγάλην δίδων ἔκτασιν εἰς τὴν λ. παροιμία, παραλαμβάνει ἐν τῇ συλλογῇ του ὡς παροιμίας ἀπλᾶς φράσεις, αἵτινες οὐδὲ κἂν ὡς παροιμιώδεις δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν, ὡς λ. χ. ὅτι οἱ ἀγρίως κολάζοντες ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν συγχρόνων τοῦ Εὐσταθίου Λικίνιοι (1834.29), ὁ κομπὸς τοὺς τρόπους εὐνοστος (1927.14), ἄνδρες τοῦ ριζίκου οἱ ἀκολουθοῦντες τὸ στράτευμα καὶ τὰ ἐκ τύχης ἀγαθὰ καρπούμενοι (Opusc. 305.37), ὅτι ταραρίζειν ἐλέγετο τὸ σφόδρα ριγοῦν (429.41, 694.50, 985.43) καὶ τὸ τίς ἢ ἀποκλήρωσις τοῦ... ἐλέγετο ἀντὶ τοῦ τίς ἢ σχέσις τοῦ... (674.27).

Ἡ συλλογὴ τῶν παρ' Εὐσταθίῳ δημῶδων παροιμιῶν δὲν εἶναι πάντοτε εὐχερής. Πρῶτον, διότι τὸ ὄφασι, ὃ δὴ λέγεται καὶ τὰ ὅμοια τὰ συνοδεύοντα σπυθῆως τὴν εἰσαγωγὴν παροιμιῶν δύνανται πολλάκις νὰ ἀναφέρονται εἰς ἀρχαίας παροιμίας, καὶ δεύτερον, διότι ἐνίοτε οὕτω συμπλέκει ὁ ἱεράρχης τὸν λόγον, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπονοήσῃ τις ὅτι παροιμίαν ἀναφέρει, ἂν μὴ ἄλλοθεν ἢ ἐκ τῆς σημερινῆς γλώσσης γνωρίξῃ τοῦτο.

Τὰ ἐπόμενα λ. χ. χωρία ἀποδίδουν εἰς ἀρχαίας παροιμίας. Ὁρμῶντα δίκην, ὄφασι, ἀλαλάξαι κατὰ τοῦ κοινῆς πολεμίου δαίμονος (Opusc. 1.58). Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ εἰς κενόν, ὄφασι, χαίνειν αὐτὸν ἀφιεῖς (Opusc. 207.52). Καὶ αὐτῆς, ὄφασι, λεβηρίδος κενώτερον ἀπετέλεσε (Opusc. 135.36). Γυμνῇ τῇ

¹ Πβ. καὶ K. Krumbacher, Die Moskauer Sammlung mittelgriechischer Sprichwörter s. 350.

² Τὰς παρὰ Kurtz ἐλλειπούσας παροιμίας καὶ παροιμιώδεις φράσεις σημειῶ δι' ἀστερίσκου.

κεφαλῇ, ὃ φασιν, ἀπηναιδευσάμην (Orusc. 330.22). Καί ποτε καὶ δοῦλος, ὃ δὴ λέγεται ἀντ' ἐλευθέρου φανείς (Orusc. 110.3). Ὁ δὴ λέγεται, τὸν ἥλιον περιφρονήσαντες (Orusc. 129.80). Πάτροσλος πρόφασις, ὃ δὴ λέγεται (Orusc. 242.94). Ἀστυδάμαντας δίκην, ὃ δὴ λέγεται (Orusc. 90.18). Κατὰ γαίης, ὃ δὴ λέγεται, κωφῆς (Orusc. 295.89).

Ἐν ᾧ τὰ ἐξῆς ἀρχαίας ἅμα καὶ συγχρόνους δημῳδοίς. Ἄλλ' ἔπεσεν ἄν εἰς παράδειγμα ἐκείνος καὶ παρεσημάνθη ὁποῖος αὐτὸς ὢν, ὁποῖον ἀπέτεκεν, ἀκανθα δὴλα δὴ ρόδον (Orusc. 146.84). Θηήσαντο φυὴν καὶ εἶδος ἀγνητὸν Ἐκτορος. Κἂν γὰρ ὁ στάχυς οὐκ ἦν, ἀλλ' ἡ καλάμη διέφαινε ἐκεῖνον (1274.12). Οἶνος γὰρ φασὶ καὶ ἀλήθεια (740.14) κτλ.

Ἐγὼ ἐκκαθαρίσας, ὅσον ἠδυνήθην, παρέλαβον ἐν τῇ συναγωγῇ μου πρῶτον ἐκείνας τῶν παροιμιῶν καὶ παροιμιωδῶν φράσεων ὅσαι παρέχουσι πάσας τὰς ἐνδείξεις ὅτι ἦσαν σύγχρονοι δημῳδοίς, καὶ δεύτερον ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐκείνας, ὅσαι καὶ νῦν ὡς δημῳδοίς φερόμεναι, λίαν πιθανὸν εἶναι ὅτι καὶ ὡς τοιαῦται ἐχρησιμοποιοῦντο κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα, ταύτας δὲ καὶ καταλέγω κατωτέρω προστιθεὶς καὶ κατάλογον τῶν φράσεων, δι' ὧν εἰσάγονται ἡ χαρακτηρισμοί.

Ἡ παροιμία οἶδε 1062.42.

Ἡ παροιμία ἐπιλέγεται Migne 136.736c.

Ἡ ἐξ ἀγορᾶς παροιμία λαλεῖ Orusc. 349.7.

Παροιμία ἐτέθη τὸ 1599.38.

Παροιμίαν ἐκτίθεται 1758.41.

Παροιμίαν ἐρεῖ 1927.2.

Παροιμίαν προάγει Orusc. 21.64.

Παροιμίαν ἐξευρίσκει Orusc 259.42.

Εἰς παροιμίαν κατάκειται Orusc. 330.7.

Εἰς παροιμίαν κεῖται 787.40, Orusc. 308.54.

Παροιμία τὸ 306.14.

Παροιμίας λόγῳ φησὶ 1761.42.

Κατὰ τὴν παροιμίαν Orusc. 323.9.

Ἡ γνώμη Orusc. 347.90.

Παροιμιακῶς 1529.9, 1859.53.

Παροιμιακῶς ἐκράτησε λέγεσθαι 1839.30.

Παροιμιακῶς ἐπιπολάζει λέγεσθαι 1895.17.

Παροιμιακῶς ἐπιφωνεῖται 1792.53.

Παροιμιῶδες γέγονε 734.46.

¹ Ἐπιθὶ καὶ Κ. Krumbacher, Die Moskauer Sammlung σ. 348. Π. Παπαγεωργίου, Συμβολή σ. 35. Ἐν μέρει τὰς φράσεις ταύτας ἐσημείωσε καὶ ὁ Ed. Kurtz ἐν τῇ προμνησθείσῃ διατριβῇ του.

Παροιμιῶδες τὸ 1793.4.

Τὸ παροιμιῶδες 674.27.

Παροιμιῶδές ἐστίν 893.42.

Τὸ παροιμιακὸν Οὔρusc. 243.81.

Τὸ περιαδόμενον Οὔρusc. 85.64.

Ὁ ἐξ ἀγορᾶς λόγος λαλεῖ Οὔρusc. 347.88².

Ὁ συρφετώδης λόγος φιλεῖ Οὔρusc. 347.84.

Ἄγροικικώτερον διακείμενοι... καὶ ἀμαθέστερον φθεγγόμενοι Οὔρusc. 106.30.

Ἄγροικικῶς λαλεῖν Οὔρusc. 19.52.

Ἡ κοινὴ γλῶσσα βούλεται 1594.32.

Λέγει ἡ καθωμιλημένη γλῶσσα 1349.27.

Τὸ καθωμιλούμενον Οὔρusc. 294.58.

Εἶποι τις ἂν κοινότερον 1189.5.

Τὸ... γράφεται Οὔρusc. 230.2.

Πολλοὶ ἐπιλέγουσι λέγοντες 191.40.

Εἰσὶ πολλοὶ μέχρι καὶ ἐν τοῖς ἄρτι ἀρχοῦντες ἕκαστος ἐν τῷ λέγειν Οὔρusc. 164.95.

Ἔλεσεν εἰς παράδειγμα καὶ παρεσημάνθη Οὔρusc. 146.84.

Γνωμολογοῦμεν καὶ ἀποφαινόμεθα Οὔρusc. 22.44.

Φαμὲν 1895.18.24.

Ὁ φαμὲν 674.27.

Καθολικῶ λόγῳ φαμὲν Οὔρusc. 63.25.

Ὁ φασὶ 292.47, 914.47, 1372.15, 1704.36, 1840.24, 1927.15 Οὔρusc. 75.63, 106.30, 138.90, 153.85, 329.7.

Οἱ πολλοὶ φασὶ 705.21.

Ὁ δὴ λέγεται 69.16, 1139.46, 1851.3 Οὔρusc. 44.60, 292.47.

Φασὶ λέγεσθαι 694.50.

¹ Καὶ ὁ Καισαρείας Ἀρέθας, Ἐλεγχος τῆς τῶν ἀρχιερέων μαιφονίας (Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Varia Graeca sacra* 262.32) εἶπε· «τὸ παροιμιῶδες».

² Ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, Ἐρμηνεῖαι εἰς κοινολεξίας (Κ. Σάθα, *Μεσ. βιβλ.* 5.545) ἔγραψεν· ἐξ ἀγορᾶς δὲ φαίνεται ληφθῆναι καὶ τριόδων. Ὁ αὐτὸς τὴν παροιμίαν χαρακτηρίζει ὡς λόγον (ἐνθ' ἂν. σ. 554.555.557), ὡς λόγον κοινὸν (σ. 550), δημῶδη λόγον (σ. 543, 546) καὶ δημῶδη λόγον καὶ φλύαρον (σ. 536.) Ὁ Μιχαὴλ Γλυκάς, Στίχοι, 19 ἔγραψε

τὸ λέγουσιν οἱ χωρικοὶ καὶ λόγος ὁ δημῶδης·

ὡς δημῶδη λόγον χαρακτηρίζει τὴν παροιμίαν καὶ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἐν τῇ Ἀλεξιάδι τῆς (2.64.8). Ἐν Ζακύνθῳ νῦν χωρικός λόγος λέγεται ἡ παροιμία.

... τὸ ἀληθεύειν κοινότερον, περινοίας ἀπάσης δίχα ἐν τῷ ἀγροικικῶς τὴν σκάφην σκάφην λαλεῖν¹ *Orusc.* 19.51.

² Ἀγροικικότερον διακείμενοι καὶ τὴν σκάφην, σκάφην, ὃ φαῖν, λέγοντες καὶ ἀμαθέστερον φθεγγόμενοι πρὸς σαφήνειαν *Orusc.* 106.30.

Ἡ παροιμία αὕτη, ἣν ἀναφέρει ὅτε Ἰουλιανὸς γράφων² «Ἄλλ' ἄμεινον ἂν τις διδαχθεῖη μὴ τὰ πράγματα ἀκούων αὐτὰ μηδὲ τὰ ἐπ' αὐτοῖς ὀνόματα κατὰ τὸν κωμικὸν τὴν σκάφην, σκάφην λέγοντα» καὶ ὁ Μιχαὴλ Ἀκομινᾶτος λέγων «ἄγροικος ὢν, κατὰ τὴν παροιμίαν, τὴν σκάφην, σκάφην λέγε»³, ἡ παροιμία, λέγομεν, αὕτη ἢ λεγομένη «ἐπὶ τοῦ ἀληθεύειν περινοίας ἀπάσης δίχα», εἶναι ἡ ἀρχαία «ἄγροικός εἰμι τὴν σκάφην, σκάφην λέγων»⁴, ἡ ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ εἰς ἀρχαῖον κωμικὸν ἀποδιδομένη⁵, σφύζεται δὲ ὡς κοινή καὶ παρ' ἡμῖν, ὅτινες, πρὸς δῆλωσιν τῆς αὐτῆς ἐννοίας, λέγομεν «αὐτὸς λέει τὴ σκάφη, σκάφη καὶ τὰ σῦκα, σῦκα».

⁶ Ἐδίδαξαν καὶ μὴν ἔτι διδάσκουσι αἱ βασιλικαὶ δυσπραγίαι, ἃς ἡ ὑποκριτικὴ τέχνη λογογραφεῖ, μὴ χοῖναι πιστεύειν τῷ περιόπτῳ βίῳ ἐσθήξεσθαι διόλου ἐν περιωπῇ, ἀλλὰ πον εὐλαβεῖσθαι καὶ κατακύλισμα *Orusc.* 88.35.

Καὶ αὐτοὶ περὶ βίου τροχὸν ελλοῦμενοι, τὸν μὲν παραληφθῆναι, τὸν Νικηφόρον, ἀνελημμένον, τὸν δὲ ἀφειθῆναι κατακεῖσθαι ταρτάριον *Orusc.* 6.25.

Οὕτως οὐδὲ ποσὶ διόλου τριπτεόν τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ ἐποχητέον διὰ περιπέτειαν, ὁποίας πολλὰς ὁ τοῦ βίου τροχὸς περιφέρει, στρεφόμενος ἄνω καὶ κάτω καὶ ἀνακυκλῶν τὰ βιωτικά *Orusc.* 220.81.

⁷ Ὡ τοῦ παλαιοῦ πρέποντος, ὃ οἶα ἡ παρούσα ἀπρέπεια. Ἄντεκυλίσθη μοι ὁ τοῦ βίου τροχός· γυμνωθεὶς αἰσχύνῃν ἐνδέδυμαι *Orusc.* 330.76.

Ἐκταῖον δὴ μοι μέχρι τοσοῦτου στήναι τὰ λυπηρά, μὴ καὶ περιάγων με ὁ τοῦ βίου τροχός εἰς ταῦτόν ἀγάγοι πάθος τῷ θουλλουμένῳ Ἰξίῳ *Orusc.* 332.13.

Τὰ ἀνωτέρω ἐκφράζουσι τὴν παροιμιώδη ἐννοίαν ὅτι τροχὸς βίου τὰ ἀνθρώπινα⁸, ἦν καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐξέφρασαν⁹ καὶ οἱ μεσαιωνικοὶ

¹ Ἐν ταῖς σημειουμέναις παροιμίαις δὲν ἀνέγραφα τὰς μεταξὺ τῶν σελίδων 351.30-361.16 τῶν *Oruscenia* καταλεγόμενας, διότι αἱ ἐν ταῖς σελίδι ταύταις ἐπιστολαί, τοῦ Ψελλοῦ οὖσαι, κατὰ λάθος ἐξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Tafel μετὰ τῶν τοῦ Εὐσταθίου. Ὁρα Κ. Σάθα, *Μεσ. Βιβλ.* 5 οε'.

² Ἰουλιανοῦ, Πρὸς Ἡράκλειον Κωνικὸν 269.22 (Hertlein).

³ *Arsenij*, Vier bisher nicht edierte Homilien σ. 248.

⁴ Ἀποστόλ. 1, 24^α πβ. τὸ *Corpus* τῶν παροιμιογράφων 2. 654.

⁵ Οὐκοῦν, ἀκουσον, ὦ Ζεῦ, μετὰ παρησίας· ἐγὼ γάρ, ὡς ὁ κωμικὸς ἔφη, ἀγροικός εἰμι τὴν σκάφην, σκάφην λέγων Λουκιανοῦ, Ζεὺς τραγωδός 32.

⁶ Ψευδοφωκυλ. 27, Ἀριστοτέλ. Φυσικ. ἀκρ. 4.1.4. Πβ. τὸ *corpus* τῶν παροιμιογράφων 1. 458 καὶ Ed. Kurtz, *Die Sprichwörter bei Eustathios* σ. 316.

⁷ Κύκλος τῶν ἀνθρωπῶν ἐστὶ πρηγμάτων, περιφερόμενος δὲ οὐκ ἐπ' αὐτούς

συχνά ἐπανελάβον ¹ διὰ τῆς μεταγενεστέρως ἐποχῆς ² μέχρις ἡμῶν τὴν ἀντίληψιν ταύτην διαβιβάσαντες ³.

"Οτι κειμένον "Εκτορος, περιδραμόντες Ἀχαιοί, ὅτε Ἀχιλλεὺς ἀπ' ὤμων τεύχεα εὐύλα, θῆσαντο φθὴν καὶ εἶδος ἀγχιτὸν "Εκτορος. Κἄν γὰρ ὁ σιάχυσ οὐκ ἦν, ἀλλ' ἡ καλάμη δέφαιεν ἐκεῖνον 1274.11.

'Εκτίθεται δὲ Ὀδυσσεὺς καὶ παροιμίαν ἐλλειπῆ τὸ ἐκ καλάμης εἶναι δῆλον τὸν τεθερισμένον ἄσταχυν, ἢ κείσθαι εἴωθεν ἐπὶ ἀνδρῶν γενναίων, οἱ περὶ καιρὸν γῆρας ἐμφαίνουσι λείψανα τῆς παιδείας ἀρετῆς 1758.41.

"Ορα δὲ καὶ ἐνταῦθα ὅτι τὰ περὶ πρόσωπον μόνον ἠλλοίωται τῷ Ὀδυσσεῖ, τὰ δὲ λοιπὰ βασιλεῖ ἔοικεν, ὡς ὁ Φιλοίτιος ἐδοκίμασεν, ἐκ τῆς καλάμης καὶ αὐτὸς στοχασάμενος 1890.15.

Τὴν παροιμίαν ταύτην, καὶ ἀρχαίαν οὔσαν (πρ. ἐκ καλάμης γινώσκειν) πλὴν τοῦ Εὐναπίου ⁴ καὶ τοῦ Μιχαὴλ Ἀχομινάτου ⁵, ἀναφέρει καὶ ἡ συλλογὴ

αὐτοῦς εὐτυχεῖν Ἡροδοτ. Α. 207. Κατὰ τὸν Σοφοκλέα, Τραχιν. 128 πῆμα καὶ χαρὰ πᾶσι κυκλοῦσιν, ὅταν στροφάδες κέλνυθαι

Φ. Κουκουλέ, Περί τῶν παρά Σοφοκλεῖ γωμῶν σ. 27. Ἐπιθι καὶ Ν. Πολίτου, Παροιμ. 4. 267.

¹ Πβ. τὴν μεσαιωνικὴν παροιμίαν καιρὸς ἀνάγει καὶ καιρὸς αὐτὸς κατάγει Κ. Krumbacher, Die Moskauer Sammlung σ. 404. 429. Τὰ ἐκ τῶν μεσαιωνικῶν συγγραφέων σχετικὰ χωρία εἶναι πολλά, εἰς ἕνα δὲ τούτων παραπέμπω ἐνταῦθα, χάριν τῶν ἐπιθυμούντων εἰδικῶς ν' ἀσχοληθῶσι μετὰ τὴν παροιμίαν· Χρυσοστόμου, Εἰς γένεσιν λόγος θ' (Migne, P. G. 54. 626), Κ. Μανασσῆ, Σύνοψις χρονικῆ στίχ. 124, 2088, 2880, 4548, 6247, τοῦ αὐτοῦ, Ἐκ τῶν κατ' Ἀρίστανδρον καὶ Καλλιθέαν ἐννέα λόγων, Γ'. 1, Θεοδώρου τοῦ Προδρομοῦ, Στίχοι μονοδικοὶ (Boissonade, Anecdota nova στίχ. 386. 387) Μιχ. Ἀχομινάτου, ὁμιλ. (Arsenij, Vier bisher nicht edierte Homilien σ. 29), Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, Ποίημα παραινετικὸν στίχ. 572-580 (Wagner, Carmina Graeca σ. 23), Ρημάδα τοῦ Βελισσαρίου στίχ. 232-235 (Wagner, Carmina Graeca σ. 355), Καλλιμάχος καὶ Χρυσορρόη στίχ. 250 (Sp. Lambros, Collection de romans Grecs σ. 11), Βίος Ἀλεξάνδρου στίχ. 3667 ἔξ. (Wagner, Trois poèmes σ. 167).

² Στ. Σαχλίκη, Γραφαὶ καὶ στίχοι καὶ ἐρμηνεῖαι στίχ. 109 (Wagner, Carmina Graeca σ. 82) Ποίημα περὶ δυστυχίας καὶ εὐτυχίας στίχ. 754 (Sp. Lambros, Collection de romans Grecs σ. 321). Ἐρωφίλη Α. 559 καὶ Ζήνων Ε. 191. Πβ. καὶ τοὺς πρώτους στίχους τοῦ Ἐρωτοκρίτου.

³ Καὶ ἡμεῖς νῦν λέγομεν ὁ καιρὸς τὰ φέρνει καὶ ὁ καιρὸς τὰ παίρνει ἢ ὁ κόσμος μοιάζει μετὰ μιὰ σφαῖρα ποῦ γυρίζει καὶ ἄλλους ἀνεβάζει καὶ ἄλλους κατεβάζει ἢ ἐγχεῖσθαι ὁ τροχός. Βλ. καὶ Κ. Krumbacher, Die Moskauer Sammlung σ. 429, Ν. Πολίτου, Παροιμ. 4. 267, Ι. Βενιζέλου, Παροιμιαὶ δημῶδεις ² σ. 189 ἀρ. 191.

⁴ Ἡ μὲν παροιμία φησὶ τὸ θέρος ἐπὶ τῇ καλάμῃ φαίνεσθαι· Εὐναπίου, Ἱστορ. 61. 20 πβ. Ed. Kurtz, Zu den παροιμιαὶ δημῶδεις, Philologus 49. 463.

⁵ Δεῖξον οἷαν ὁ γέρον ἐπιγουνίδα τρέφεις κάκ τῆς καλάμης τὸ θέρος παραστήσον Μιχαὴλ Ἀχομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Τὰ σφζόμενα 2. 31. 10 (ἐκδ. Λάμπρου).

τοῦ Πλανούδη¹, φαίνεται δ' ὅτι εἶχεν αὐτῇ δύο σημασίας, ἢ ἐλέγετο δῆλα δὴ ἐπὶ γερόντων, οἷς ποτε ἰσχυρὸς ἐπέπρεπεν ἢ καθ' ὄλου ἐπὶ ἐχόντων οἰαν-
δήποτε ἀρετὴν, ἧς διετήρουν ἴχνη, παρὰ τὰς ἀντιξόους περιστάσεις.

* *Εἰ γὰρ ποτε καὶ ἐξ οὐκ ἀγαθῶν ἀγαθοὶ γίνονται, ἀλλ' ἐνταῦθα οὐκ ἂν διέλαθε τὴν τῆς ἰσχυρίας ἀκριβείαν πατῆρ ἀνόμοιος προεκβάς νίῳ οὕτω καλῶν ἀλλ' ἔπεσεν ἂν εἰς παράδειγμα καὶ ἐκείνος καὶ παρεσημάνθη ὅποιος αὐτὸς ὦν, ὅποιον ἀπέτεκεν, ἄκανθα, δῆλα δὴ ρόδον, ὑοσκύαμος ἀνεμώνην, θῆρ ἄγριος, ἄνθρωπον Ἰλαρόν, γὰρ ἡμέραν καὶ εἴ τι τοιοῦτον σεμνὸν ἀντίθειον. Orusc. 146.81.*

Τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου λεγόμενα ὑπαινίσσονται τοὺς Ὀμηρικοὺς στίχους (Ὀδ. β 276)

παῦροι γὰρ τοὶ παῖδες ὁμοῖοι πατρὶ πέλονται
οἱ πλείονες κακίους, παῦροι δέ τε πατρὸς ἀρείους

καὶ πον καὶ τοὺς ἀρχαίους παροιμιώδεις

ὡς ἂν ἐγινόποδας καὶ ἀνά τρηγεῖαν ὄνοντι
γίνονται μαλακῶν ἄνθεα λευκοῖων²,

ἀντιπροσωπεύουσιν ὅμως δημώδη τότε παροιμίαν, ὡς δεικνύουσι πολλοὶ τῶν μεσαιωνικῶν συγγραφέων. Οὕτως ἐν τῷ βίῳ καὶ τῷ μαρτυρίῳ τοῦ ἀγίου Δομετίου³ φέρεται. *Ἐκ γὰρ ἀκανθῶν ἀνατέλλουσι ρόδα, οὕτω καὶ ἐκ τῆς ἀθέου φυλῆς τῶν Περσῶν ἀνέτειλαν ἄνδρες εὐσεβεῖς» καὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰλαρίωνος⁴ «Οὗτος γονεῖς ἔχων ἐκδεδομένους τοῖς εἰδώ-
λοις ρόδον ὡς εἰπεῖν ἀπὸ ἀκανθῶν ἐξήνθησεν». Ἐγραψε δὲ καὶ ὁ Κ. Μανασ-
σῆς⁵ «τρυγήσεις δὲ καὶ ρόδον ἐξ ἀκανθῶν καὶ σταφυλὴν ἀπὸ βάλτου, τοῦτο δὴ τὸ περιφερόμενον, καὶ ὁ Νικήτας Χωνιάτης⁶ «καὶ ὡσπερ ἐξ ἀκανθῶν τρυγῆσαι ρόδον ἠδύπνουν ἢ γοῦν ἐξ ἐλλεβόρου καὶ κωνείου ψαρσί παραθέ-
σθαι καὶ ὄρνυξιν ἠδεῖαν ἐστίασιν.»

Ὅποιός τις ἀκριβῶς ἦτο ὁ τύπος τῆς μεσαιωνικῆς παροιμίας ἀγνοοῦμεν

¹ Ἴδὲ τὴν καλὰμην καὶ εἴκασον τὸ θέρος Ed. Kurtz, Die Sprichwörterammlung des Maximus Planudes σ. 31 138. Ὅρα καὶ τοῦ αὐτοῦ Die Sprichwörter bei Eustathios σ. 311. Πβ. καὶ ὅσα περὶ τῆς παροιμίας ἔγραψεν ὁ O Crusius, Über die Sprichwörterammlung des Maximus Planudes (Rh. Mus. 42 (1887) 412). Εἶπε δὲ καὶ ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ὀμήρου (Ὀδ. ξ 214) καὶ ἡ παροιμία ἀπὸ τῆς καλὰμης τὸν στάχυν.

² Παρὰ Πλουτάρχῳ, Ἠθικ. 485 A. Βλ. καὶ Ἀθήναιον 97d.

³ Anal. Boll. 19. 289.23.

⁴ Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς σταχυολογίας 5. 84. 12.

⁵ Κωνσταντίνου τοῦ Μανασσῆ, Παραμυθητικὸν εἰς τὸν σεβαστὸν κερὸν Ἰωάννην τὸν Κοκτοστέφανον (Βυζαντ. Χρον. 7. 637).

⁶ Χρον. Διήγ. 421. 11.

ἴσως «ἐξ ἀκάνθης ρόδον», ὃν δίδει ὁ Παρθένιος Καζούλης ἐν τῇ συλλογῇ τῶν παροιμιῶν του¹.

Σήμερον ἡ παροιμία εἶναι πάγχοινος λεγομένη «ἀπ' ἀγκάθι βγαίνει ρόδο κι' ἀπὸ ρόδο βγαίνει ἀγκάθι.»²

Ἐχινάδας τήσανε ἀπὸ τῶν ἐχίνων εἶναι παρωνομασμένας, ὃν παρώνυμον καὶ ὁ ἐχινόπους· ἐξ οὗ παροιμία τὸ τὰς ἀκάνθας συνάγων ὡσάν ἐχινόποδας 306.13.

Ὁ Ed. Kurtz ἐν τῇ περὶ τῶν παρ' Εὐσταθίου παροιμιῶν διατριβῇ του³ νομίζει ὅτι ὁ Εὐσταθίος ἐπλασε τὴν παροιμίαν παρανοῶν τὸν προσημονευθέντα στίχον

*ὡς ἂν ἐχινόποδας καὶ ἀνὰ τροχεῖαν ἴνωνιν
καὶ ἀναγινώσκων τὸ ὡς ἂν, ὡσάν, ἐτι δὲ ἐκλαμβάνων τὸ ἐχινόποδας ἀντὶ τοῦ ἐχίνους.*

Ἡ παρανόησις παροιμιώδους στίχου ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου, ἀνδρὸς ὑπὲρ πάντα ἄλλον μελετήσαντος καὶ γινώσκοντος τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, δέν μου φαίνεται πιθανή, καθ' ὅσον, ὡς ἐκ τῆς ἀνωτέρω παροιμίας φαίνεται, εἶχεν ὁ ἱεράρχης ἀκριβῆ ἰδέαν τῆς σημασίας τοῦ στίχου τούτου.

Ἀφ' οὗ τὸ ὡσάν ἀντὶ τοῦ ὡς ἦτο δημῶδες μεσαιωνικόν, ἡ δὲ λ. ἐχινόπους (achinopus viscosus) ἦτο οὐ μόνον ἀρχαία, ἀλλὰ καὶ μεσαιωνική, ὡς ὑπεμφαίνει ἡ σημερινὴ αὐτοῦ σχεδὸν κοινὴ ὀνομασία ἀχινοπόδι⁴, νομίζω ὅτι οὐδένα ἔχομεν λόγον νὰ ἀμφιβάλλωμεν περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῶν ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου μαρτυρουμένων, ἐξ ὧν τοῦτο ἐμφαίνεται, ὅτι οἱ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἔλεγον «συνάγειν τὰς ἀκάνθας ὡσάν ἐχινόποδας».

Ἄλλὰ ἐπὶ τίνος ἐλέγετο ἡ παροιμία;

Περὶ τούτου, μὴ διασαφηθέντος ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου, μόνον εἰκασίαν δύναμαι νὰ ἐκφέρω. Ἀχινοπόδιον θὰ ἐλέγετο ἴσως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Εὐσταθίου οὐχὶ μόνον τὸ ἀκανθωτὸν φρύγανον, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ διασταλῇ πρὸς τὰς ἀκάνθας, ἀλλὰ καὶ εἶδος βοτάνης. Εἰς

¹ Ν. Πολίτου, Παροιμ. 1.116 ἀρ. 8.

² Ἐν Κῶ ἀπὸ τὸ ρόδο βγαίν' ἀγκάθι κι' ἀπ' ἀγκάθι ρόδο. Ἐν Λακεδαίμονι ἀπ' ἀγκάθι βγαίνει μῆλο κι' ἀπὸ μῆλο ἀγκάθι καὶ ἐν Βογοταϊκῶ τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τριαντάφυλλο βγαίν' ἀγκάθι κι' ἀπ' ἀγκάθι τριαντάφυλλο. Πβ. καὶ Ι. Βενιζέλου, Παροιμίαι δημῶδεις² 2. σ. 22 ἀρ. 281.

³ Ed. Kurtz, Die Sprichwörter bei Eustathios von Thessalonike σ. 319.

⁴ Ἀχινοπόδι ἐν Θράκη, Κρήτῃ καὶ ταῖς Κυκλάσι, χινοπόδι ἐν Κῶ, σχινοπόδι ἐν Σίφνῳ καὶ Νάξῳ, ἀχινοπόδας ἐνιαχοῦ, σχινοπόδο ἐν Πάρῳ καὶ ἀχινάγαθο ἐν Κύθνῳ. Παρ' Ἡσυχίῳ φέρεται ὡς ἐρμήνευμα. Λυκόφανον τὸν ἐχινόποδα, Μεσσήνιοι.

τοῦτο ἄγομαι ἐκ τῆς παρατηρήσεως ὅτι νῦν ἐν Κύθῳ ἀχινοπόδι λέγεται εἶδος ἐδωδίμου χόρτου καὶ θιγοποδίτσα (= ἀχινοποδίτσα) ἐν Ὀφει τοῦ Πόντου εἶδος βοτάνης συλλέγειν λοιπὸν τὰς ἀκάνθας ὡσάν ἐχινόποδας θὰ ἐσημαινε συλλέγειν τὰς ἀκάνθας μεθ' ὅσης εὐχερείας καὶ τὰς βοτάνας, τοῦτο δὲ ἐπὶ ἐπιτηδείου.

Ἡὺξήμεθα ἔφ' ὅσον ἔδει αὐξηθῆναι καὶ μύρμηκα· ἔδει δὲ πάντως οὐκ εἰς λέοντας, μήποτε ἄρα τὸ τῆς γραφῆς μυρμηκολέοντες ὀλοίμεθα παρὰ τὸ μὴ ἔχειν τροφήν. Καὶ ἄλλως δὲ οὐαὶ μύρμηκι πτεροῖς ἀρθέντι ὡς ἡ ἐξ ἀγορᾶς παροιμία λαλεῖ *Opusc. 349.5.*

Ὅρθως ὁ Kurtz ἐν τῇ διατριβῇ του περὶ τῶν παρ' Εὐσταθίῳ παροιμιῶν¹ προκειμένον περὶ τῆς παροιμίας ταύτης τῆς λεγομένης ἐπὶ ὑπερφρονούντων παρέβαλε τὴν παρὰ Βενιζέλῳ (σ. 183 ἀρ. 104) ὁ Θεὸς σάν ὀργιστῆ (καταραστῆ) τὸ μύρμηγκα τοῦ δίνει φτερά καὶ πετᾶ.

Ἡ παροιμία ὄντως αὕτη ἢ καὶ παρὰ τῷ Φυσιολόγῳ κειμένη² καὶ ὑπὸ τοῦ Μαζαρι ἐν τῇ εἰς Ἄδου καθόδῳ μνημονευομένη³, λίαν δὲ γνωστὴ καὶ εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν, ὡς δεικνύουσι τὰ ὄνειροκριτικὰ τοῦ Ἀρτεμιδώρου (3.6), καθ' ἃ «μύρμηκας τοὺς μὲν πτερὰ ἔχοντας οὐδαμῶς ἰδεῖν ἀγαθόν, ὀλεθρον γὰρ προαγγέλλουσι καὶ ἀποδημίας ἐπικινδύνους»⁴, εἶναι νῦν λίαν γνωστὴ πολλαχοῦ. Οὕτω φέρεται ἐν ταῖς Κυκλάσι, Πελοποννήσῳ, Κεφαλληνίᾳ, Πάρῳ, Κρήτῃ, Σάμῳ, Κῷ, Θεσσαλίᾳ καὶ Αἰτωλίᾳ, λεγομένη ἐν Τήνῳ «ὁ Θεὸς ἤθελε νὰ καταραστῆ τὸ μέρμηγκα καὶ τοῦ δῶκε φτερά», ἐν Μυκόνῳ καὶ Πελοποννήσῳ, «ὁ Θεὸς ἅμα καταραστῆ τὸ μέρμηγκι νὰ χαθῆ τοῦ δίνει φτερά», ἐν Αἰτωλίᾳ «ἅμα φτιρῶς τοῦ μέρμηγκ' χάνιτι», ἐν Κῷ «τοῦ μέρμηγκα δοθῆκαν τὰ φτερὰ γιὰ νὰ πετᾶ | καὶ πέφτει μέσα ᾿ς τὴ φωτιὰ καὶ πάει, πάντα πάει» καὶ τέλος ἐν Πόντῳ «ἡ μυρμήκα ἄντα νὰ χᾶται φέρ' φτερὰ

¹ Σελ. 316. Βλέπε τοῦ αὐτοῦ Zu den παροιμίαι δημῶδεις (Philologus 49. 467) καὶ Ν. Πολίτου, Δημῶδεις παροιμίαι ἐν μεσαιωνικοῖς Ἑλληνικοῖς ποιήμασι (Ἐπετηρὶς Πανασσαῶν 1. 215. 216.)

² ὀργίζεται τοὺς ὁ Θεός, κάμνονν πτερὰ καὶ φεύγουν
κί εὐράσκουν τοὺς τὰ πετεινά καὶ τρών τοὺς κί ἀφρονίζον
(Annuaire de l'Association 1873 σ. 284. Ν. Πολίτης, Ἐν' ἀν.)

³ Ὁ γὰρ τῆς ἐναντοῦ πατριδος ἀπάρας ὁμοίος ἐστὶ πτεροφνήσαντι μύρμηκι καὶ καθάπερ ἐκεῖνος ὀλλυται διαπτὰς, οὕτω καὶ ὁ τοιοῦτος διαφθείρεται ἐνθεν κάκειθεν φερόμενος (Ellissen, Analekten 1. 247).

⁴ Καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ γλωσσασαφίῳ τοῦ Du Cange ἀναγινώσκωμεν ὅτιαν ὀργισθῆ ὁ Θεὸς τὸν μέρμηγκα τοῦ δίνει φτερὰ καὶ πετᾶ. Κατὰ τοὺς Ἠπειρώτας μέρμηγκια μὲ φτερὰ ὄντα φωλιάζουν ᾿ς τὴν αὐλήν σας δέλνουν θάνατο.

κι' ἀναπετᾶ» ἢ «ἡ μυρμήκα ὡστὸν θὰ ψοφᾶ φέρ' φτερά και πετᾶ» ἢ «ἡ μυρμήκα στὰν φέρη φτερά νὰ χάβουται σιμὰ ἐν'»¹.

Οἶνος γάρ φασι και ἀλήθεια 740.14.

Ὁ Εὐσταθίος ταῦτα γράφων εἶχε βεβαίως ὑπ' ὄψιν και τὰς ἀρχαίας παροιμίας «οἶνος και ἀλήθεια» και «ἀνδρὸς δ' οἶνος ἔδειξε νόσον»², ἀλλὰ και σύγχρονον δημῶδη, ἧς τὸν τύπον εὐρίσκομεν παρά τε τῷ Μιχαήλ Ψελλῷ «ἀπὸ σαλοῦ και μεθυστοῦ τὴν ἀλήθειαν ἄκουε»³ και τῷ Μαξίμῳ Πλανούδῃ «ἐξ ἀνοήτου και μεθύοντος μαθήσει τὸ ἀληθές»⁴, και ὃν ὑποδηλοῖ και τὸ τοῦ Ψευδοδοιογενειανοῦ (7.43) τὸ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ νήφοντος ἐπὶ τῆς γλώσσης τοῦ μεθύοντος⁵.

Σήμερον ἡ παροιμία ἐπὶ τῆς αὐτῆς σημασίας εἶναι συνήθης και λέγεται «ἀπὸ μεθυσμένο και τρελλὸ μαθαίνεις τὴν ἀλήθεια» ἢ «ἀπὸ ζουρλοῦ και μεθυστῆ μαθαίνεις τὴν ἀλήθεια»⁶ ἢ «δὸς κρασι νὰ βγ' ἡ ἀλήθεια»⁷.

Οἷς [τοῖς ἐν τῇ θεῖᾳ γραφῇ φερομένοις] ἐντακτέον και τὸ ἀκάνθας ἐν χειρὶ φύεσθαι τῇ τοῦ μεθύσον και τὸ γονεῖς μὲν ἀκανθοφαγεῖν, αἰμωδίαν δὲ τοῖς τέκνοις ἐμφύεσθαι. *Orusc. 106.59.*

Ἡ παροιμία, ἣν ὑπαινίσσεται ἐνταῦθα ὁ Εὐσταθίος και ἧς ἐν τῇ Χρο- νικῇ του Διηγῆσει ἐποιήσατο μνείαν και ὁ Νικήτας Χωνιάτης (559.18) γρά- φας «τὴν γὰρ ἐκ τῶν πατρικῶν ὀμφάκων πρὸς τοὺς νιεῖς καταρρέουσιν αἰμωδίαν και ὁ Κομνηνὸς οὗτος Ἀλέξιος, ὡς ἔοικε παθεῖν κατεκέκριτο» ἐλή- φθη ἐκ τοῦ Ἱερεμίου⁸ λέγοντος «οἱ πατέρες ἔφαγον ὀμφακα και οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἠμωδίασαν» και Ἱεζεκιήλ⁹ «οἱ πατέρες ἔφαγον ὀμφακα και οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἐγομφίασαν»¹⁰.

¹ Σ. Ἰωαννίδου, Ἱστορία και στατιστικὴ Τραπεζοῦντος σ. 268. "Ἐπιθι και τὸ περιοδικὸν Ἀστὴρ τοῦ Πόντου 2. 118.

² Ἀλκαίου⁸ ἀπόσπ. 58 (ἐκδ. Berg), Ἀθήναιος 37 f.

³ Μιχαήλ Ψελλοῦ, Ἐπιρρήματα τῶν ἀνθρώπων (N. Πολίτου, Παροιμ. 1. 6 ἀφ. 11.)

⁴ Ed. Kurtz, Die Sprichwörterammlung des Maximus Planudes σ. 15 ἀφ. 10.

⁵ Heinrich Lewy, Parallelen zu antiken Sprichwörtern und Aporhtegmen (Philologus 58 (1899) 83).

⁶ "Ἐπιθι και Π. Παπαγεωργίου, Zu den mittelgriechischen Sprichwörtern BZ. 3. 554 και Heinrich Lewy, "Ἐνθ' ἀν. σ. 77.

⁷ I. Βερέττα, Συλλογὴ παροιμῶν σ. 21 ἀφ. 9. I. Βενιζέλου, Παροιμίες δημώ- δεις² σ. 62 ἀφ. 138 και 150 ἀφ. 8.

⁸ 38. 29. Ed. Kurtz, Die Sprichwörter bei Eustathios von Thessalonike σ. 310.

⁹ 18. 2.

¹⁰ Πβ. και τὸ τῆς Ἐξόδου (20. 5) «Ἐγὼ γὰρ εἰμι κύριος ὁ Θεὸς σου, Θεὸς ἑλ- λω- τῆς ἀποδιδούς ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἕως τρίτης και τετάρτης γενεᾶς τοῖς μισοῦσί με».

Ταύτην ὡς σημερινὴν δημώδη ἔχομεν πολλαχοῦ «ὁ πάππος τρώει καὶ τὸ ἄγγονι μουδιάζει» (Μάνη) «γονεοὶ τρώνε τὰ ξινὰ καὶ τὰ παιδιὰ μουδιάζουν» (Ἀθήναι)¹, «γονεοὶ φάν, παιδιὰ μουδιάσουν»², «τὰ πιδιὰ τρών' τὰ μῆλα κι' οἱ γιρόντ' μουδιάζουν τὰ δόντια» (Μακεδονία) «οἱ γονιοὶ τρών' τὰ ξινόμηλα καὶ τὰ παιδιὰ μουδιάζουν» (Ἀρτάκη, Κυζίκου) «ὁ πατέρας τρώει τὸ λεμόνι καὶ μουδιοῦνε τὰ παιδιὰ» (Σάμος)³ «οἱ νέοι τρώγουν τὰ ξινὰ κι' οἱ γέροντες μουδιάζουν»⁴ «ἔφραν ὁ παπποῦς λεμόνιν τσαὶ ἐμούδκιασεν τὰ ἄγγονιν» (Κύπρος) «ὁ γονεόν τρώει τὸ κοκκύμελον καὶ τὸ παιδὶν μωδῶ»⁵ «ἐποίκεν ὁ κύρ κι' εὔρεν τὸ παιδὶν»⁶ «ὁ πάτρι τρώγει τὴν ἀγγρέστα τσαὶ τὸ παιντὶ μουδιάτζει»⁷ «τὰ πιδιὰ τρών' τζιρονίκια κι' οἱ γιρόντ' μουδιάζ'ν»⁸ «τὰ πιδιὰ τὰ τρών' τὰ σῦκα κι' τοῦν μαννάδου μουδιάζν τὰ δόντια»⁹.

Τῶ ὁμοίῳ χαίρειν φამὲν τὸ ὁμοιον λόγῳ καθολικῶ Opusc. 63.25.

Ἵνα πάγχυ κακὸς κακὸν ἠγηλάζη, καὶ μὴ τὰ καλὰ τοῖς κακοῖς συμφύρηται καὶ ὁ ὁμοιος εἰς τὸν ὁμοιον ἄγεται Opusc. 278.90.

Ὑπόκειται ἐνταῦθα ἡ ἀρχαία παροιμία «ἀεὶ τὸν ὁμοῖον ἄγει Θεὸς ὡς τὸν ὁμοῖον»¹⁰. Αὕτη, ὡς ἐκ τοῦ πρώτου τῶν ἀνωτέρω χωρίων φαίνεται, ἦτο καὶ δημώδης μεσαιωνικὴ «πᾶν ζῶον τὸ ὁμοιον αὐτοῦ ἀγαπήσει»¹¹, ὡς τοιαύτη δὲ φέρεται καὶ νῦν ὑπὸ τὸν τύπον «ὁμοιος τὸν ὁμοιο».

Παροιμία οἴκοι λέοντες, ἐν δὲ μάχῃ ἀλώπεκες. Λέγει δὲ καὶ ἡ καθωμιλημένη γλῶσσα τοὺς ἀνυχεστέρους τῶν ἀρχόντων ἰσχυροὺς εἶναι κατὰ τοῦ ἐπ' ἀντιοὺς δήμου 1349.27.

¹ Δ. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων 1. 311. 339.

² Μ. Βενετοκλέους, Βραχεῖαι τινες παρατηρήσεις σ. 129.

³ Ε. Σταματιάδου, Σαμιακά 5. 141.

⁴ Ι. Βενιζέλου, Παροιμῖαι δημῶδεις² σ. 185 ἀρ. 124.

⁵ Ἐν Πόντῳ, Η. Μελανοφρύδου, Ἡ ἐν Πόντῳ Ἑλληνικὴ γλῶσσα σ. 83.

⁶ Ἐν Πόντῳ, Α. Α. Παπαδοπούλου, Παροιμῖαι Πόντου (Λαογραφία 6.53) καὶ Ἀρχεῖον Πόντου 3. 8.

⁷ Μοροσι, Βονα 95.

⁸ Νάουσα βλ. Γ. Καψάλην ἐν Λαογραφίας τόμ. 3. 222.

⁹ Ζαγόρι. Γ. Ἀναγνωστοπούλου, Περὶ τῆς κλίσεως τῶν ὀνομάτων καὶ ἀνωμυβίων ἐν τῷ ἰδιώματι τοῦ Ζαγορίου σ. 181.

¹⁰ Παρ' Ἀριστοτέλει, (Ἠθικ. 8. 1. Ρητορ. 1. 11) φέρεται «ἀεὶ κολοῖός ποτὶ κολοῖον ἰζάνει» ἐν τῇ Δ. Π. δὲ (Σιράχ. 27. 9) «πεινὰ πρὸς τὰ ὁμοια αὐτοῖς καταλύσει».

¹¹ Πβ. Κ. Krumbacher, MGS. 79, Ν. Πολίτου, Παροιμ. 1. σ. 7 ἀρ. 26 καὶ σ. 40. ἀρ. 26. Heinrich Lewy, Parallelen zu antiken Sprichwörtern und Aporistegmen (Philologus 58. 83) Π. Παπαγεωργίου, Zu den mittelgriechischen Sprichwörtern BZ. 3 557.

Εἰς τὴν παροιμίαν ταύτην ἀντίστοιχον δημῶδη δὲν ἠδυνήθην, δυστυχῶς, νὰ εὔρω.

Κατὰ τὴν τραγωδίαν οὐκ ἀσφαλεῖς εἰσιν οἱ ταχεῖς φρονεῖν ἢ δὲ παροιμία καὶ τὴν κύνα τυφλὰ τίκτει· οἶδε διὰ τὸ σπεύδειν ταχὺ γεννᾶν 1062.41.

Ἡ πολλὰς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν μνημονευομένη δημῶδης αὕτη παροιμία, ἣς ὁ γενικὸς τύπος εἶναι «ἡ σκύλλα σπουδαζομένη τυφλὰ κουλούκια ἐγέννησε»¹ εἶναι ἀρχαία, ἤδη παρ' Ἀριστοφάνει φερομένη², ὡς δημῶδης δὲ διατηρήθη πολλαχοῦ παρ' ἡμῖν ὑπὸ ποικίλους τύπους, ὧν οἱ κύριοι εἶναι οἱ ἑξῆς δύο· «ἡ σκύλλα [κάττα] ἀπὸ τῆ βιά της γεννᾶ [βγάζει] τυφλὰ [στραβὰ] τὰ σκυλλιά της [κουλούκια της] ἢ «ἡ σκύλλα σπουδαζει καὶ τυφλὰ [γκαβὰ] κουλούκια κάνει» ἢ ἐν Πόντῳ «ἡ τσούνα ὄντις ὀλιγορεῖ στραβὰ ποίει τὰ παιδία της» ἢ «ἡ σπουδαχτὴ ἢ τσούνα τυφλὰ κουλούκια γεννᾶ»³.

Δῆλον γὰρ ὡς τοιοῦτον ἐν τοῖς εἰρημένοις καὶ τὸ τοῦ Ὀδυσσεῶς ἦθος τοῖσιν ἐφαρμοζομένου ὧν κε δῆμον ἴκηται, ὡς ἐν τῇ Ἐραφωδία προεγγράπται. Ἀπὸ τούτων δὲ παραξέσασα καὶ ἡ κοινὴ γλῶσσα βούλεται τὸν φρονοῦντα ἄνθρωπον διε πον εἰς ἄλλοτριαν παραβαλεῖ, κατὰ τὸ ἐγχώριον ζῶμα ζώννυσθαι καὶ αὐτὸν 1594.30.

Ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου εἰρημένοις ὑπόκειται ἢ ὑπὸ τῶν παροιμιολογῶν ἀναφερομένη ἀρχαία παροιμία «ἄλλοτε δ' ἄλλοιον τελέθειν καὶ χώρα ἔπεσθαι»⁴ ἢ «νόμοις ἔπεσθαι τοῖς ἐγχώροις καλόν»⁵.

Ἡ παροιμία αὕτη εἶναι κοινὴ καὶ παρ' ἡμῖν δι' ἄλλων λέξεων ἐκφραζομένη. Ἐν ταῖς Κυκλάσι π. γ. λέγουσι «κουτσαίνουν ὄλοι, κούτσαινε καὶ σὺ» ἀλλαχοῦ «ὄτι κάνουν ὄλοι, κάνε καὶ σὺ», ἐν Μεγίστῃ «σὰν κουτσεύουν,

¹ Περὶ τῆς παροιμίας ταύτης ὄρα Ed. Kurtz, Die Sprichwörterammlung des Maximus Planudes σ. 20 ἀρ. 51. Τοῦ αὐτοῦ Zu den παροιμίαι δημῶδεις ἐν Philologus 49 (1890) 460. K. Krumbacher, MGS. 76. 116. 153, τοῦ αὐτοῦ Die Moskauersammlung 403, Otto Crusius, Über die Sprichwörterammlung des Maximus Planudes (Rh. Mus. 42. 404) N. Πολίτου, Παροιμ. τόμ. 1. σ. 7 ἀρ. 26, καὶ σ. 40 ἀρ. 27 καὶ τόμ. 3 σ. 107. 108. Τὴν παροιμίαν ὑπαινίσσεται καὶ ὁ πρὸς τὸν Ἀρέθαν γράφων γραμματεὺς Στέφανος ἐν τοῖς ἑξῆς· τὸ τὸς δὲ κύνας τυφλὰ τίκτειν ἐπειγομένης ἀφήκας; Σ. Κουγέα, Ὁ Καισαρείας Ἀρέθας καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ σ. 115. Μ. Βολονάκη, Ἡ ἀνεπιστημοσύνη τοῦ κυρίου Σωκράτους Κουγέα σ. 12.

² Ἀριστοφάν. Εἰρήν. 1078 ἢ κώδων ἀκαλανθὶς ἐπειγομένη τυφλὰ τίκτει. Ὅρα καὶ Γαληνόν, Περὶ σπέρματος 2. 5 (τόμ. 4.639 Kuehn) καὶ πβ. Αἰσωπ. μῦθ. 409 (ἐκδ. Halw) καὶ τὸ corpus τῶν παροιμιολογῶν 2. 181.

³ Βλ. καὶ Α. Α. Παπαδοπούλου, Παροιμιαί (Ἀρχεῖον Πόντου 2: 117).

⁴ Ζηνόβ. 1. 24, Γρηγόρ. Κύπρ 1. 4.

⁵ Σοφοκλ. Ἀλόπ. 674 (Dindorf).

κούτσειυγε», ἐν Λακωνικῇ «ὄτι κἀνούνε νὰ κἀνης, κι' ἄν κλουτσιαίνουνε νὰ κλουτσιαίνης», ἐν Λιβησίῳ «ἔτσι ποῦ κἀμνει ἕνας μίας κόσμος θὰ κἀμης καὶ σὺ», ἐν Ἀδριανουπόλει «σὶ ὀποιου ἀμάξι ἀνιβῆς, κείν' τοῦ τραγοῦδ' νὰ λές», ἐν Σάμῳ «σὰν πὰς ᾿ς ἕνα χωριὸ καὶ φοροῦν σαμάρι, βάλ' καὶ σὺ ἕνα» ἢ «σὰν πὰς ᾿ς ἕνα χωριὸ κι' εἶναι μ' ἕνα μάτι, βγάλε καὶ σὺ τὸ δικό σου»¹, ἐν Κῷ καὶ Ἀστυπάλαια «Σ' ἕναν τόπον ἦτυχα [ἦντζαρα] κι' ὄτι κἀμναν ἦκαμνα»², ἐν Πόντῳ «ὄλοι νι' ἐφτάγνε ποῖσον»³, φέρεται δὲ καὶ ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Βερέττα⁴ «κατὰ τὸν τόπο ποῦ θὰ πὰς, ἔτσι καὶ νὰ περνᾶς».

Πρὸς δὲ τὸ κἀνάει θραδὸς ὠκὸν ἐιέθη καὶ παροιμία τὸ ἔστι καὶ χωλιῶ δρόμος, πρὸς ὁμοιότητα τοῦ ἔνεστι μύρμηκι χόλος 1599.38.

Ἀμφότερας τὰς παροιμίας ταύτας θεωρῶ καὶ δημῶδεις, ἀφ' ἐνὸς μὲν διότι ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ὀμήρου (Ὀδ. θ 329) λέγει περὶ τῆς πρώτης «ἢ παρὰ πολλοῖς παροιμία»⁵, τὴν δὲ δευτέραν, ἣν καὶ ὁ Παρθένιος Καζούλης ἀναφέρει ἐν τῇ συλλογῇ του «ἔνεστι καὶ μύρμηκι χολή»⁶, μεταχειριζόμεθα καὶ ἡμεῖς λέγοντες: «ἔχει κι' ὁ μέρμηγκας χολή ἔχει κι' ἡ μυῖγα σπλήνα»⁷ ἢ «ἔχει κι' ὁ μέρμηγκας χολή καὶ τὸ κουνούπι ἄλ(ει)μμα» (Δαρδανέλλια).

Καὶ πνῖξ οὐ μερὶς ἀντιστρόφως παροιμαζόμενοι καλὸν εἶναι τὰ ἀλλότρια γνωμολογοῦμεν καὶ τὸν ξένον ἄρτον ἀποφαινόμεθα νόστιμον καὶ τὸν ἀρπαγμαῖον οἶνον γλυκύτατον καὶ τὸ τῆς κλοπῆς ὕδωρ ἡδύτατον καὶ τὴν ἐξ ἀρπαγῆς ἔνδυσι φωτὸς ἀναβολὴν καὶ παράδεισον τὸν ἀλλότριον οἶκον *Opusc.* 22.43.

Μέρος δὲ οὐκ ἐλάχιστον ἀπολαύσεως ἐν κοσμοῖς μὲν τὸ φαγεῖν, ἐν μοναχοῖς δὲ οὐ τὸ ἀσυνδέτως εἰπεῖν φαγεῖν (αὐτὸ γὰρ πάγκοινόν ἐστι) ἀλλὰ τὸ λαθροφαγεῖν, ὃ ταυτὸν ἔστι τῷ ἡδέως φαγεῖν, καθότι καὶ κλοπῆς ὕδωρ γλυκερὸν γράφεται *Opusc.* 229.94.

Ὅτι πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου ἀναφερόμενα ἀπετέλουν πέντε διαφοροὺς δημῶδεις τότε παροιμίας οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν καταλείπει καὶ ὁ

¹ Ε. Σταματιάδου, Σαμακὰ 5. 158.

² K. Dieterich, Sprache und Volksüberlieferung der südlichen Sporaden σ. 403. Ἡ αὐτὴ περίου διατύπωσις φέρεται καὶ ἐν Κύθνῳ.

³ Α. Α. Παπαδοπούλου, Παροιμίας Πόντου ἐν Λαογρ. 6. 24.

⁴ Ι. Βερέττα, Συλλογὴ παροιμῶν σ. 38 ἀρ. 23.

⁵ Ed. Kurtz, Die Sprichwörter bei Eustathios von Thessalonike σ. 312.

⁶ Ν. Πολίτου, Παροιμ. 1. 86 ἀρ. 971-972.

⁷ Σκ. Βυζαντίου, Λεξικὸν τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλληνικῆς διαλέκτου ἐν λ. μυρμήγκι. Ι. Βενιζέλου, Παροιμίας δημῶδεις² σ. 88 ἀρ. 323 καὶ 198 ἀρ. 303-307 Ι. Βερέττα, Συλλογὴ παροιμ. σ. 27 ἀρ. 27.

λεκτικὸς τρόπος καὶ ἡ σημερινὴ γλῶσσα, ἐν ἣ ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω, ὅτι δύο φέρονται παροιμιωδῶς. Οὕτω π. χ. λέγομεν «ξένο ψωμί (φαεῖ) γλυκὸ σὰν μέλι» (Ἄνδρος, Ἄττικῆ) «ξένο ξίδι, γλυκὸ κρασί» (Ἄττικῆ) «ξένο ξίδι, γλυκὸ σὰ μέλι» (Βόλος, Σῦρος) «ξίδι χάρισμα, γλυκὸ σὰ μέλι» (Πάρος)¹ «ἀμούχτι ξίδι, γλυκὸ σὰ μέλι» (Μάνη) «ἰζάμπα ξίδι καλύτερ' ἀπὸ μέλι» (Λέσβος) καὶ ἐν Πόντῳ «τὸ ξένον πάντα νόστιμον [γλυκὸν] ἐν'» ἢ «τῇ χώρας (= τὸ ξένον) τὸ φαγεῖν νόστιμον ἐν».

Δέον δὲ νὰ παρατηρηθῇ ὅτι πασῶν τούτων τῶν παροιμιωδῶν φράσεων ἡ ἀρχὴ κεῖται ἐν ταῖς παροιμ. Σολωμ. (θ' 17) «ἄρτων κρυφίων ἠδέως ἀψασθαι καὶ ὕδατος κλοπῆς γλυκεροῦ»².

Εἰ δὲ μὴ θαμίζειν ἐς φίλον μηδὲ συχνὰ τοῦτο ποιεῖν ὁ ἐξ ἀγορᾶς λόγος λαλεῖ, ἀλλ' οὔτε περὶ τῶν ὡς ἀληθῶς φίλων ἡ γνώμη καὶ οὐδὲ ταῦτόν ποσὶ θαμίζειν καὶ γράμμασι *Orusc.* 347.58.

Τὴν δημώδη γνώμην ἐμνημόνευσεν ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ ὁ Πλανούδης ὡς ἐξῆς· «ἐνθα ἐρᾶς μὴ θάμιζε»³, φέρεται δὲ καὶ ἐν ἄλλαις μεσαιωνικῶν παροιμιῶν συλλογαῖς ὡδε· «ὅπου φιλεῖς μὴ δάνειζε καὶ ὅπου ἀγαπᾶς μὴ σύχναζε»⁴ καὶ βραδύτερον ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Παρθενίου Καζούλη⁵ «ὄν ἂν φιλεῖς μὴ δάνειζε, ᾧ δὲ ποθεῖς μὴ σύχναζε».

Αὕτη, κατὰ τὸν O. Crusius⁶, ἔχει τὴν ἀρχὴν της ἐν τῇ ῥήσει «σπάνιον εἴσαγε σὸν πόδα πρὸς σαντοῦ φίλον μήποτε πλησθεῖς σου μισήση σε» τῇ φερομένῃ ἐν ταῖς παροιμίαις τοῦ Σολομῶντος (25.17), εἶναι δὲ σήμερον κοινὴ ἔχουσα τὴν ἐξῆς διατύπωσιν· «τὸν ἀγαπᾶς μὴ δάνειζε καὶ τὸν ποθεῖς μὴ σύχναζε»⁷ ἐς τοῦ φίλου σου τὴν πόρτα συχνὰ νὰ μὴ πηαίνης»⁸ ἢ «ἀλάργ' ἀλάργα ν' ἀγαπειώμαστε»⁹.

¹ Βλ. καὶ I. Βενιζέλου, Παροιμίες δημώδεις² σ. 337 ἀρ. 16. καὶ I. Βερέττα, Συλλογὴ παροιμιῶν σ. 80 ἀρ. 5.

² Ed. Kurtz, Ἐνθ' ἀν. σ. 314.

³ Ed. Kurtz, Die Sprichwörterammlung des Maximus Planudes σ. 17 ἀρ. 33 καὶ τοῦ αὐτοῦ Zu den παροιμίας δημώδεις (Philologus 49. 459).

⁴ Περὶ τῆς παροιμίας, ἡ ἀντίστοιχος καὶ ζητούμενος καὶ μὴ μισούμενος, ὄρα K. Krumbacher, MGS. 78 καὶ N. Πολίτου, Παροιμ. 1. 7 ἀρ. κα'. πβ. καὶ σελ. 47. 51.

⁵ N. Πολίτου, Παροιμ. 1. 102 ἀρ. 1724.

⁶ O. Crusius, Über die Sprichwörterammlung des Maximus Planudes (Philologus 42. 402) ὄρα καὶ A. Sonny, Zur Moskauer Sammlung mittelgriechischer Sprichwörter (Philologus 72. 549.)

⁷ I. Βενιζέλου, Ἐνθ' ἀν. σ. 309 ἀρ. 348.

⁸ Ἐν Μυκόνῳ.

⁹ Ἐν Ἐρμουπόλει.

ἢ ἐκεῖ ποῦ σὲ πολυαγαποῦν νὰ μὴν παραπηαίνης,
γιατὶ θεὸς νὰ σε βιαροθῶν κ' ἔστερα τί θὰ γένης;¹

ἢ «ἐκεῖ ποῦ πολυαγαπᾷς νὰ μὴ πολυπηγαίνης,
μὴ λάχῃ καὶ σὲ βιαροθῶν κ' ἀπ' ἐκεῖ τί θὰ γένης;²

* Συμφετώδης μὲν, οὐκ ἄχαρις δὲ λόγος, ὅς φιλεῖ καλὸν τὸ ὀλίγον καὶ πάντοτε *Οἰμω.* 347.84.

Ἡ γνώμη αὕτη φέρεται καὶ παρ' ἡμῖν, οὔτινες λέγομεν «ἀπὸ λίγο κάθε λίγο» ἢ «λίγο καὶ πάλι». Πβ. καὶ τὴν παροιμίαν «ἀπὸ λίγο παρακάτω, νὰ ᾿ναι πάντοτε γεμάτο»³.

* Σχοῖνος ἐκ τοῦ φυτοῦ τῆς σχοίνου λέγεται. Ἐπεὶ τὸ παλαιὸν ἐκ φυτῶν σχοίνων ἐπλέκοντο τὰ τοιαῦτα, ὃ καὶ νῦν ἐν πολλαχοῦ παραμένει. Ἐν γοῦν Ἡελοποννήσῳ πολλοὶ οὕτω ποιοῦντες ἐπιλέγουσι καὶ καιρὸν ἐπιτήδειον τῇ τοῦ τοιούτου σχοίνου τομῇ λέγοντες: Μαΐου βροῦλλον, ποντία κάρναβις 191.36.

Ὡς ἐκ τῶν μαρτυριῶν τοῦ Εὐσταθίου καὶ τῶν σχολιαστῶν συνάγεται, σχοῖνος καὶ βροῦλλον ἦσαν τότε συνώνυμα⁴, συνώνυμα δὲ τὸ σχοῖνος καὶ σπάρτον⁵ ὑπὸ τὴν λέξιν λοιπὸν βροῦλλον δυνάμεθα ἐν τοῖς ἀνωτέρω καὶ τὸ σπάρτον νὰ νοήσωμεν⁶.

Ἄλλὰ διατί οἱ μεσαιωνικοὶ συνίστων πρὸς κατασκευὴν σχοινίων τοῦ Μαΐου τὰ βροῦλλα;

Ἡ σημερινὴ χρῆσις νομίζω ὅτι ἄριστα δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ πρᾶγμα.

¹ Ἐν Πάλῃ Κεφαλληνίας.

² I. Βερέττα, Ἐνθ' ἀν. σ. 23 ἀρ. 9, I. Βενιζέλου, Ἐνθ' ἀν. σ. 75 ἀρ. 147, καὶ σ. 309 ἀρ. 348. Ἰδὲ καὶ K. Krumbacher, MGS. 143 καὶ Π. Παπαγεωργίου, Zu den mittelgriechischen Sprichwörtern BZ. 3. 556.

³ I. Βενιζέλου, Ἐνθ' ἀν. σ. 24 ἀρ. 316.

⁴ Σχοῖνος δὲ εἶδος φυτοῦ, ἦτοι τὰ βροῦλλά. I. Τζέτζου, Σχόλια εἰς Λυκόφρ. στίχ. 664 σ. 221. 27. σχοῖνοισι-βρούοις, βροῦλλοις Σχολ. Ὀππιαν. Ἀλιευτ. Δ'. 510, σχοινία, ἃ ἰδιωτικῶς φασὶ βροῦλλα Σχολιαστ. Ἀριστοφ. Πλούτ. 663· σχοῖνος τὸ λεγόμενον ἰδιωτικῶς βροῦλλον Σχολ. Πινδάρ. Ὀλυμπ. 6. 54. Ὅρα καὶ J. Kalitsunakis, Mittel und neugriechische Erklärungen bei Eustathios 32.

⁵ σπάρτη δ' ἢ σχοῖνος λέγεται καὶ Σπάρτη δὲ ἢ πόλις I. Τζέτζου, Χιλ. ΧΙΙστορ. 420. 526.

⁶ Σπάρτοιισιν' βροῦλλοις Σχολ. Ὀππιαν. Ἀλιευτ. Γ'. 342. Ἐν Ἠπειρῷ τὰ σπάρτα λέγονται βροῦλλα, τὰ βροῦλλα δ' ἐν Θεσσαλίᾳ σπάρτα. Ἐν Μυκόνῳ καὶ Αἴνῳ βουρλεὰ λέγεται τὸ ἐξ ἰνῶν σπάρτου κατασκευαζόμενον σχοινίον, κοινῶς δ' ἐν τῇ ναυτικῇ γλῶσσῃ βουρλεὰ, ἢ τοῦ σπάρτου ἰς (τζίβα) A. Σακελλαρίου, Βασιλικὸν ναυτικὸν ἐγχειρίδιον ἀρμενιστοῦ σ. 35.

Νῦν δῆλα δὴ κατὰ Μάϊον, ὅποτε ἀνθοῦσι τὰ σπάρτα, τέμνοντες οἱ τεχνῖται τὰ κλωνία αὐτῶν τὰ κοπανίζουσι καὶ τὰ μεταβάλλουσιν εἰς ἰνώδη μᾶζαν, τὴν τζίβαν, σπαρτζῖον ὡς ἔλεγον οἱ τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, ταύτην δ' ὡς εὐκαμπτὸν καὶ μαλακὴν πλέκουσιν εἰς σχοινία. Τὰ ἐκ σπάρτου σχοινία ταῦτα μεταχειρίζονται οἱ ναυτικοὶ α) διότι εἶναι στερεώτερα τῶν ἐκ λίνου ἢ καννάβως κατασκευαζομένων, β) διότι ἔλίσσονται εὐκολώτερον τῶν ἄλλων εἰς κόκλους καὶ γ) διότι στεγνώνουσι εὐκολώτερον¹.

* Οὐ περιηγοῦμαι τρόπους ἢ τόπους . . . οὐκ ἄλλο τοιοῦτον οὐδὲν μὴ καὶ ἀηδίας ἀναπαράξω βροβορον *Orusc.* 280.83.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω διακρίνω τὴν παρά Πλανούδη μεσαιωνικὴν παροιμίαν «ὄσω τάραιτες τὴν κόπρον τοσοῦτω μᾶλλον ὄζει»², ὡς καὶ τὰς σημερινὰς «μὴ τὰ σκαλῖζης γιατί βρομοῦνε» ἢ «ὄσο τὰ σκατὰ ἀναδεύεις, τόσο πλειότερο βρομᾶνε»³, ἃς μεταχειρίζομεθα, προτρέποντές τινα νὰ μὴ κινή τὸν ἀνάγυρον.

Ἔως ἂν σὸν κακῷ μαθόντες, ὃ δὴ λέγεται, φρόνησιν ἀναλάβωσι *Orusc.* 44.60.

Ἐνταῦθα ἔχεις τὴν γνωστὴν σημερινὴν παροιμιώδη φράσιν «ἔπαθε κα' ἔμαθε» ἢ «τὰ παθήματα, μαθήματα»⁴, ἣν καὶ ἐν μεσαιωνικοῖς κειμένοις συναντῶμεν ὡς λ.χ. «διενοεῖτο γὰρ ὄντως σοφῶς ὡς ὁ παθὼν ἀκριβῆς ἐστὶ τῇ πείρᾳ διδάσκαλος»⁵.

* Ὡς δὲ ἡ σποδιὰ ὠξε θείου καὶ ἡ ὁδμὴ κατεμήννε πῦρ κρέπειεν σκηπιοῦ ὀλεθρίου καὶ οὐκ ἦν λαθεῖν, μανθάνουσι τὴν ἐπιβουλήν οἱ Καίσαρες καὶ ἀπέριτοι, ὡς εἶχον, φεύγουσιν εἰς τὸ τῆς μεγίστης τοῦ Θεοῦ Σοφίας εὐαγέστατον τέμενος *Orusc.* 272.58.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω διακρίνω τὴν σημερινὴν παροιμιώδη φράσιν ἐκεῖ [ἐδῶ] «βρομᾶ μπαρούτι», ἣτοι ὑπάρχει κίνδυνος.

* Εἰ δ' αὖ πάλιν, οὐ μὲν ἄρτον ἔφαγον ἐν ἐνδείᾳ, ἐκεῖνος εὐεργέτης ἐμοὶ κρίνεται καὶ σεμνολογικῶς προφέρεται μοι διὰ στόματος, ὃς δὲ μυρίαν σχῶν

¹ Ὅρα καὶ Ν. Πολίτου, Παροιμ. 3. 311.

² Ed. Kurtz, Die Sprichwörterammlung des Maximus Planudes σ. 22 ἀρ. 69.

³ Βλ. Ι. Βενιζέλου, Ἐνθ' ἀν. σ. 228 ἀρ. 763.

⁴ Ι. Βερέττα, Ἐνθ' ἀν. 25.

⁵ Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἁγίου πατρὸς ἡμῶν ἀββᾶ Θεοδοσίου (Usener, Der heilige Theodosios 13. 6).

ἐνθεοῖν ἐξ ἐμοῦ πτέρωσαν ἱστορέθλωσαν εἰς πτώμα ἐμόν, ἀλλ' αὐτὸν οὐκ ἔχω προτιθέναι καὶ ἐπίπροσθεν ἄγειν τοῦ θρόνου τῆς Οἰκίας. 118.87.

Λαὸς σκληροτράχηλος καὶ τῆς βρώσεως ἔτι οὔσης ἔσω τοῦ στόματος τοῦ εὐεργέτου καταλαλῶν *Regis, Fontes rerum byzantinorum* 129.5.

Τὰ ἀνωτέρω κάλλιστα συμπληροῦσι καὶ τὰ ἑξῆς δύο χωρία α') τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ συγχρόνου Νικολάου Κερκύρας¹

ὁ νῦν τὸν ἄρτον ἐσθίων σου γνησίως
μετὰ βραχὺ πλήττει σε δυσμενοῦς πλέον

καὶ β') ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Δούκα ἐν τῇ ἱστορίᾳ του² «Ὅρατε τοίνυν τοὺς σὺν αὐτῷ εὐαριθμήτους ὄντας καὶ ἔτι ἐν ταῖς ραγμάσι τῶν ὀδόντων τὸν ἄρτον τοῦ κυρίου μου φέροντας».

Ἐν πᾶσι τούτοις, ὡς ἐννοεῖ ὁ ἀναγνώστης, ὑπόκεινται δύο παροιμιώδεις φράσεις δεικνύουσαι τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ φαγόντος τὸν ἄρτον τινός, ὡς ταῦναντίον τὸ μέγεθος τῆς ἀγνωμοσύνης τοῦ συντόμως ἐπιλαθομένου τούτου.

Ὅποιαν διατύπωσιν εἶχον αἱ δύο παροιμιώδεις φράσεις δυνάμεθα νὰ εἰκασώμεν, ἂν παραβάλωμεν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ «οὐ ἄρτον ἔφαγον», «ὁ νῦν τὸν ἄρτον ἐσθίων σου», «ὁ μυρίαν σχῶν ἐνθεοῖν ἐξ ἐμοῦ», «τῆς βρώσεως ἔτι οὔσης ἔσω στόματος», ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ σημερινὰ «ἔφαγα τὸ ψωμί του» ἢ ἐν Πόντῳ «τὸ ψωμὶν ἀτ' ἔφαγα» τὸ ἐπὶ εὐγνώμονος λεγόμενον, ἢ «ἀκόμη τὸ ψωμί μου εἶναι ἔς τὸ στόμα του» ἢ ἐν Πόντῳ «ἀκόμαν τὸ ψωμὶν ἔσὸ στόμαν ἀτ' ἔν'» ἢ «νὰ σκαλίσης τὰ δόντια του ἀκόμη τὸ ψωμί μου θὰ βρῆς», «ἔχει τὰ δόντια του γεμάτα ψωμί ἀπὸ τὸν...» (Ἡπειρος) «ἂν ξεσκαλίς τὰ δόντια τ' ψουμί δικό μας θὰ βρῆ»³ τὰ ἐπὶ ἀγνώμονος λεγόμενα.

Τὰς παρατηρήσεις ταύτας κλείω μὲ τὴν σημείωσιν ὅτι τὴν αὐτὴν περὶ ἀγνωμόνων ἔννοιαν ἐκφράζουσι καὶ τὰ νῦν παροιμιωδῶς λεγόμενα «ἐπάτησε τὸ ψωμί»⁴, «λησμόντισιν τοῦ ψουμί»⁵, ἔτι δὲ καὶ αἱ ἀραι «νὰ σηκωθῆ τὸ ψωμί ποῦ μοῦ φαγες καὶ νὰ σε πνίξῃ»⁶.

σπυροὶ φαρμάκι νὰ γενῆ
τὰ σύγλυνα καὶ τὸ ψωμί
ποῦ φάγασι ἔς τὸ σπῆτι μας⁷.

¹ Νικολάου Κερκύρας, Στίχοι ἱαμβικοὶ στίχ. 204 (παρὰ Σ. Λάμπρου, Κερκυραϊκὰ ἀνέκδοτα σ. 37).

² Τὴν φρ. ἐσημείωσεν ὁ Ν. Πολίτης, Παροιμ. 4. 511.

³ Ἐν Σέρραις, Λαογραφία τὸμ. 8 σ. 200.

⁴ Ἐν Ἡπειρῳ. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἐν Μάνη ἐπιθετὸν ψωμοπάτης, τὸ ἐπὶ ἀχαρίστου λεγόμενον. Πβ. καὶ τὸ ἀρχ. «ἄλας καὶ τράπεζαν μὴ παραβαίνειν».

⁵ Ἐν Βογοταϊκῇ Μακεδονίας.

⁶ Α. Βαλαωρίτου, Ἀθανάσιος Διάκος σ. 85.

⁷ Ν. Πολίτου, Προλήψεις καὶ δοξασίαι τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ, ἐν Βύρωνος τόμ. 2.187.

Ἰστέον δὲ ὅτι τὸ γναθμοῖσι γελᾶν ἀλλοτριόις και νῦν ἐπιπολάζει λέγεσθαι παροιμακῶς· τοὺς γάρ τοι, ἐφ' οἷς μὴ ἄξιον γελῶντας ἐκ θυμοῦ ἢ ἀμηχανίας τινός, ξέναις φαμέν γελᾶν παρειαις, ὡσπερ και τοὺς πρὸς βίαν ἐσθίοντας ἀλλοτριόις ἐσθίειν γναθμοῖς, ὡς τῶν οἰκείων δῆθεν ὀκνοῦντων 1895.17.

Οὕτω και τὸν μὴ μετὰ ἐπιθυμίας ἐσθίοντα στόματι ἀλλοτριῶ φαμέν ἐσθίειν 1895.24.

Ἐννοεῖται ὅτι τὸ μὲν νόημα τῆς παροιμιώδους φράσεως διεφύλαξεν ὁ Εὐσταθίος, τὰς λέξεις ὁμῶς οὐχί, διότι ἐπὶ τῶν χρόνων του δημωδῶς οὔτε παρειάς οὔτε γναθμούς ἔλεγον.

Τῶν παροιμιωδῶν δὲ τούτων φράσεων ἡ ἑτέρα, ἣτις και παρά Λατίνοις ἦτο συνηθῆς¹, σφάζεται μέχρι και νῦν. Νῦν δῆλα δὴ ἐπὶ τοῦ παρά θέλησιν γελῶντος λέγομεν ὅτι «γελᾷ μὲ ξένο γέλοιο» ἢ «ψιμουγιάει»² ἢ «γελᾷ μὲ μισὸ στόμα ἢ μισὸ χεῖλι».

Πρὸς δὲ τὸν ἐθέλοντα ὑποχωρεῖν ἐκ τινοσ μὴ πάνυ τοῦτο ἐθέλοντος καλὸν φηθῆναι τό, εἴ σοι θυμὸς ἐπέσονται ἔρχεο, πάθ' τοι ὁδός, ἦτοι πάρεστί σοι ὀδεύειν και ὡς εἰπεῖν ὑφήπλωταί σοι ἡ ὁδός. Τοῦτο δὲ ἤδη και παροιμιῶδες γέγονεν 734.45.

Ἡ παροιμ. φράσις σφάζεται και σήμερον· πρὸς τὸν παρά τὴν ἡμετέραν δηλ. θέλησιν ἐπιθυμοῦντα νὰ ἀπέλθῃ λέγομεν· «νὰ ὁ δρόμος», ἐν Μάνῃ «ἔ ὁ δρόμος» και κοινῶς «ὁ δρόμος εἶναι ἀνοιχτός [κι' ὀπου θέλεις πῆγαινε]»³

... μεμφομένους ἅπαν, ὅπερ ἂν ἡ δρῶμεν ἢ λέγομεν και αὐτὴν δέ, ὅ φασι, τὴν ἀναπνοὴν ἡμῶν *Opusc.* 153.85.

Ἄν ὑπάρχῃ ἀντίστοιχος σημερινὴ φρ. «και τὴν ἀναπνοή μου κατηγορεῖ», ἐπὶ φιλοσόφου, ἄγνωῶ.

Τίνα δὲ ταῦτα τὰ καιριώτερα, ἔχετε μὲν και ἄλλοθεν εἰδότες κάλλιον ἢπερ ἕκαστος τὸ ἑαυτοῦ, ὅ φασιν, ὄνομα *Opusc.* 138.90.

Ἄγνωῶ ἐπ' Ἰσησ ἂν ὑπάρχῃ νῦν ἀνάλογος παροιμιώδης φρ. π. χ. «τὸ ξέρω καλύτερα ἂπ' τὸνομά μου» ἢ «τὸνομά μου δὲν ξέρω γώ»;

¹ *Malis ridentem alienis, Horat. Satir. 2.3.72, Sittl, Die Gebärden der Griechen* σ. 10 ὑποσ. 1.

² = ψιμογελᾷ, ἐν Ἀρτοσίῃ.

³ Ἰ. Βενιζέλου, Ἔνθ' ἀν. σ. 260 ἀρ. 189.

Παροιμαάζεται τὸ μὴ ἄλμην ἔχειν ἐπὶ τῶν ἀηδεσιτέρων ἀνδρῶν καὶ ὡς εἰπεῖν ἀναρτύτων, ἐφ' ὧν, κατὰ τινος, καὶ τὸ ἀναλίον ἤρμονται *Orusc.* 139.67.

“Οἱ δὲ ἄλμη λαμβάνεται ποτε καὶ ἐπὶ ἀγαθοῦ, δηλοῖ παροιμία εἰποῦσα τὸ «ἄλμη οὐκ ἔνεστιν αὐτῷ» ἤγουν ἀγλευκῆς ἐστιν καὶ ἀηδῆς, ταῦτόν δ' εἰπεῖν οὐ νόστιμος 1506.59.

Δεινάρχου ἀναλίον εἰπόντος τὸ παρ' ἄλλοις ἀναλον, ἤγουν τὸ χωρὶς ἄλων, ἐνταῦθα οὐκ ἔστι νοῆσαι τοιαῦτον τὸν Ἴρον ὡς δῆθεν ἀχρεῖον καὶ μὴ ἄλμην, ὃ δὴ λέγεται, ἔχοντα καί, ὃ φασιν, ἀναρτύτων καὶ ἀηδῆ, ἐκ μεταφορᾶς ἐδεσμάτων οὐκ ἔχόντων ἄλας 1840.23.

Ἐκ μὲν τῆς πικρᾶς (ἄλμης) ἀκράχολός τις ἄνθρωπος ἄλμιων ἐσκώφθη, ἐκ δὲ τῆς νοστήμιου ἄλμην ἔχειν λέγεται ἡ ἡδὺς ἄνθρωπος 1859.54.

Καὶ τὸ ἄλμην δὲ ἔχειν, ὡς προδεδήλωται, πῆ μὲν πικρὸν ἄνθρωπον σκώπτει, πῆ δὲ ἡδὺν παραδηλοῖ καί, ὃ φασιν, εὔνοστον 1927.14.

Ἡ ἀρχαία παροιμία ἢ ἐπὶ ἀηδοῦς λεγομένη, ἦν ἐνταῦθα ὑπαινίσσεται ὁ Εὐσταθίος εἶναι ἢ παρ' Ἀποστολίῳ (Β'. 18), Ζηνοβίῳ (Α'. 63) καὶ Ψευδο-διογενειανῶ (Β'. 12) φερομένη «ἄλμη οὐκ ἔνεστιν αὐτῷ» ἐπὶ τοῦ ἀηδοῦς καὶ ἀναρτύτου.

Καθ' ὅσον ἐκ τῶν λεγομένων τοῦ Εὐσταθίου καὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν παροιμιογράφων δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν, ὁ ἀκομψος καὶ ἀηδῆς ἐλέγετο τότε, ἀνάρτυτος, μὴ ἠρτυμένος δηλαδὴ ἄλατι¹, ὡς ἐνιαχοῦ νῦν παρ' ἡμῖν² παράδοξον δ' εἶναι ὅτι ὑπὸ τοῦ ἱεράρχου δὲν ἐμνημονεύθη καὶ τὸ ἀναλος, τὸ ἐν Πόντῳ νῦν φερόμενον³, ὅπερ ἀσφαλῶς θὰ ἦτο καὶ μεσαιωνικόν.

Τούναντίον ὁ ἡδὺς καὶ κομψὸς ἐκαλεῖτο εὔνοστος, ἔμνοστος ἢ, ὡς παρ' ἡμῖν, νόστιμος.

Καὶ ταῦτα μὲν ἴσως Ὀδυσσεὺς ἀκαίρως εἶπεν, ἐκ τοῦ ταπεινοῦ δρεπάνου μεταβὰς εἰς ἄροτρον καὶ ἀπ' αὐτοῦ εἰς ξίφη καὶ ὑπολαλήσας ὑποθετικῶ σήματι ἀνυπόπτως καθάπερ αὐτὰ οὖτω καὶ τὴν εἰσαύριον μάχην. Τί γὰρ σήμερον, ὃ δὴ λέγεται, τί δὲ αὔριον; 1851.1.

Τί σήμερα, τί αὔριο λέγομεν καὶ ἡμεῖς παροιμιωδῶς παρορμῶντές τινα πρὸς ταχεῖαν ἔργου τινὸς ἐκτέλεσιν.

¹ Λόγα λιπαρὰ καὶ φαγία ἀνάρτυτα λέγουσιν ἐν Κερασσοῦντι ἐπὶ τῶν πολλὰ μὲν ὑπὸ σχουμένων, μηδὲν δ' ἐκπληρῶντων.

² Δὲν ἔχει ἄλατι ἐπὶ ἀηδοῦς I. Βενιζέλου, Παροιμῖαι δημοδαεῖς τ. σ. 55 ἀρ. 48 καὶ I. Βερέττα, Συλλογὴ παροιμιῶν σ. 21 ἀρ. 3.

³ Ἄναλος ἢ ἀναλος καὶ ἄβρωτος λέγεται ἐν Πόντῳ ὁ ἀχαρὶς καὶ ἀηδῆς, φαγὶν δ' ἀνάλιν, τὸ ἀναλον, Γνωστὸν ὅτι ὁ ἀηδῆς νῦν κοινῶς ἀνάλατος λέγεται.

* Τέσσαρας χουσίῳν χιλιάδας ἐγκρατῶς ἐζητήθημεν, οἱ μὴδὲ ψαμμίων ἢ χοὸς δράκα ἢ τὸ καθομιλούμενον οἰελον ἐπὶ στόματος ἔχοντες *Opusc.* 294.58.

Δὲν τοῦ μείνε [ἔχει] σάλιο ἔς τὸ στόμα λέγεται καὶ παρ' ἡμῖν παροιμιωδῶς ἐπὶ τοῦ μὴδὲν ἔχοντος.

* Καὶ εἰσὶ μὲν πολλοὶ μέχρι καὶ ἐν τοῖς ἄρτι ἀρχοῦντες ἕκαστος ἐν τῷ λέγειν ὅτι ὁ ἐμὸς λόγος λόγος ἐστίν *Opusc.* 164.95.

Καὶ παρ' ἡμῖν ὁ θέλων τὴν σταθερότητα τῶν λόγων του νὰ ἐξάρῃ λέγει «ὁ λόγος μου εἶναι λόγος».

* Ἐπὶ δὴ τούτοις προκαλοῦμαι... ἀφίεσθαι τῶν καὶ ἀπείρων καὶ ἀκαίρων ἀπειλῶν, τοῦ παρά ὄραν βρυγμοῦ τῶν ὀδόντων, τῶν ἐν κενοῖς γλωσσαλιῶν, ἐνθυμονιμένους τὸ περιιδόμενον ὡς ἀνδρῶν μὲν τὸ ποιεῖν, γυναικῶν δὲ τὸ λαλεῖν *Opusc.* 85.60.

Ἡ παροιμιώδης αὕτη φράσις, ἣν ὑπεμφαίνει καὶ ἕτερος σύγχρονος περίπου συγγραφεὺς λέγων¹ «ἀλλὰ τὴν συμμετρίαν ἤδη τῷ λόγῳ παραχωρήσωμεν ὡς ἡ πολυλογία τῶν ἀδυνάτων, τὸ δ' ἔργον τῶν ἰσχυρῶν» δὲν σφύζεται πλήρως παρ' ἡμῖν. Ἡμεῖς περὶ γυναικῶν λέγομεν συνήθως «οἱ γυναῖκες εἶναι μόνο γιὰ λόγια», ἐν γένει δ' ἐπὶ ἀτόμου λέγοντος καὶ μὴ πράττοντος μεταχειριζόμεθα τὰς φράσεις «εἶναι μόνο γιὰ λόγια» «μόνο νὰ λέῃ εἶναι».

* Νοῦν ὀρθόν ἐξάγγελον λόγον ἀληθῆ, γλώσσαν ἀρρύπαρον, τὸ μὴ τρίζειν τοὺς ὀδόντας ἐπὶ τοῖς μὴδὲν αἰτίοις *Opusc.* 152.57.

* Ἀχιλλεύς δὲ καναχῆν ὀδόντων ἔχει πάνυ θυμούμενος καὶ ὥσπερ πρόιον αὐτοῦς. Ἄλλος δ' ἂν εἶποι τις κοινότερον τρίζων 1189.4.

Τρίζει τὰ δόντια του λέγομεν σήμερον ἐπὶ ὀργιζομένου, «τοῦ τριξε τὰ δόντια» δὲ ἢ «τοῦ δειξε τὰ δόντια» ἐπὶ τοῦ ἀπειλοῦντός τινα.

Αἱ δύο αὗται παροιμιώδεις φράσεις, ὧν ἡ δευτέρα ἐλήφθη ἐκ τοῦ ἀναλόγου σχήματος, περιέχονται εἰς τὰ λεγόμενα τοῦ Εὐσταθίου, ὅστις καὶ παρέφρασε τὴν ἑτέραν αὐτῶν εἰπών «τῶν ἀκαίρων ἀπειλῶν, τοῦ παρά ὄραν βρυγμοῦ τῶν ὀδόντων» *Opusc.* 85.65.

Τὸ τρίζω τοὺς ὀδόντας, ὅπερ ὡς φρ. φέρεται πολὺ πρὸ τοῦ Εὐσταθίου²,

¹ Τοῦ Θεολογᾶκη, Ὡς ἐκ προσώπου τῶν καλουμένων τζύρων (Σ. Λάμπρου, Ν. Ἑλλήν. 7. 859).

² Πόσοι εἰσὶν ἄρτι τρίζοντες τοὺς ὀδόντας ἀπὸ τοῦ κρύους. H. Geizer, Leonтий von Neapel, das Leben des heil. Johannes des barmherzigen 38. 19.

ἐλέγετο, ὡς πληροφοροῦμεθα παρὰ τοῦ Προδρόμου, καὶ σφίγγω τοὺς ὀδόντας¹, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς δὲ τοῦ Καισαρείας Ἀρέθα καὶ ἀποτιγρῶνω, ἦτοι ὡς τίγρις δεικνύω τοὺς ὀδόντας².

Τὸ δὲ ἐπ' ἄμαξαν Ἰωνικὴν ἠλιωσιν τῆς ἀμάξης δηλοῖ· εἰ δέ τις ἰσχυρογνωμονεῖ γράφων ἐφ' ἄμαξαν, εἴη ἂν προσήκων ταῖς ἐξ ἀμάξης, ὅ φασι, λοιδορίας 1372.15.

Ἡ παροιμία, ἣν καὶ Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος ἀναφέρει «νῦν δ' ἐξ ἀμάξης ὄβριεῖ τὸ τοῦ λόγου»³ εἶναι ἡ ἀρχαία, τὰ ἐξ ἀμάξης, ἀναφέρεται δ' ὑφ' ἡμῶν ἐνταῦθα διότι, ἀφ' οὗ εἶναι καὶ σημερινή «τοῦ ψαλε τὰ ἐξ ἀμάξης» ἀσφαλῶς θὰ ἦτο καὶ μεσαιωνική, ὡς ἄλλως ὑποδεικνύει πῶς καὶ τὸ «ὅ φασι» καὶ «τὸ τοῦ λόγου».

Γέλω ἐκθανον ὡς οἶα λιποθυμήσατες ἐκ τοῦ γελᾶν, ὅ καὶ μέχοι νῦν παροιμιμακῶς ἐπὶ μεγάλου καὶ ἀθρόου γέλωτος ἐκράτησε λέγεσθαι 1839.29. μὴ καὶ προσκόφαντες ἢ ἀπολώμεθα ἢ παρενεχθῶμεν εἰς τὸ βλάσφημον καὶ μηδὲ οἱ ἐπιχαίροντες ἡμῖν γέλωτι, κατὰ τὸν εἰπόντα, ἐκθάνωσι, τέλεον ἐγκανχυσάμενοι *Orusc.* 104.60.

Ἐκ τῶν δύο παροιμιωδῶν φράσεων «γέλω ἐκθανον» καὶ «λιποθυμεῖν ἐκ τοῦ γελᾶν» ὁ Εὐστάθιος δέχεται τὴν ἑτέραν ὡς λεγομένην παροιμιωδῶς ἐπὶ τῶν χρόνων του, φαίνεται ὁμοίως ὅτι τότε ἀμφότεραι ἐλέγοντο, ἄλλως δὲν δύναται νὰ ἐξηγηθῇ τὸ ὅτι σήμερον τὸ ὑπὸ τοῦ γέλωτος παρῆσθαι λέγομεν οὐ μόνον «πέθανα ἢ ξεράθηκα ἕς τὰ γέλοια», ἀλλὰ καὶ «λιγοθύμησα ἢ λιγώθηκα ἕς τὰ γέλοια».

* Καλὸν ἡ παλαιὰ ἡμῶν γυμντεία μακαρισμοῦ εἶχε πλάσμα ἐχρωμάτιζε τὸν ἐν βίῳ σπουδαίῳ ἀπέριτον. Ἡ δὲ γύμνωσις αὕτη κατὰ τὴν ἐκ κοιλίας μητέρος καθίσταται *Orusc.* 330.10.

Ἐπίκειται ἐνταῦθα ἡ παροιμία «γυμνὸς ὡς ἐκ μήτρας» ἢ ἐπὶ τῶν ἀπό-

¹ καὶ πιάσω καὶ συντιγρῶ τον καὶ σφίξω τοὺς ὀδόντας

Hesseling-Pernot, *Roèmes Prodromiques* 3. 170.

² Σ. Κουγέα, Αἱ ἐν τοῖς σχολίοις τοῦ Ἀρέθα λαογραφικαὶ εἰδήσεις (Λαογραφίας τόμ. 4. 263.) Ὡς ἀλλαγὸς ὑπέδειξα, Φ. Καυκουλέ, Συμβολὴ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν Ἑλληνικὴν λαογραφίαν (Ἀθηνᾶς τόμ. 26 σ. 143 - 144) τὸ τιγρῶνω τοῦτο ὡς ἀποτιγρῶνω καὶ τσιγγρίζω σφίζεται καὶ σήμερον.

³ Θεοδώρου Προδρόμου, Στίχοι σχελιαστικοὶ εἰς τὴν Πρόνοιαν (Migne, P. G. 133. 1335 β).

ρων λεγομένη και ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου¹ και ἄλλων μεσαιωνικῶν συγγραφέων μνημονευομένη².

Αὕτη ἐκ τῶν ἐξῆς χωρίων τῆς Η. Δ. προερχομένη (Ίώβ. 1.21). «Αὐτὸς γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ τῆς κοιλίας μητρὸς μου γυμνὸς και ἀπελεύσομαι ἐκεῖ» και (Ἐκκλησιαστής 5.14) και καθὼς ἐξῆλθεν ἀπὸ γαστρὸς μητρὸς αὐτοῦ γυμνός, ἐπιστρέφει τοῦ πορευθῆναι ὡς ἦκει³, φέρεται και παρ' ἡμῖν, οἵτινες ἐπὶ ἐνδεῶν και γυμνῶν λέγομεν «σὰν ἀπὸ τὴν κοιλιά τῆς μάνας του»⁴.

Θοῖξ, ὃ φασιν ἀνά μέσον και ἔβλεπε θάνατον *Orusc.* 292.47.

Οἱ νεώτεροι ἐπὶ κινδύνων ἐνενοήσαντο παροιμίαν ἐπὶ τριχὸς φάσκοντες ἠρτῆσθαι τὰ πράγματα, ἐξ οὗ παραποιήσας ὁ Θεόκριτος ἔφη τὸ θοῖξ ἀνά μέσον 796.59.

μηδὲν τοῦ λοιποῦ μεσολαβεῖν τῇ πρὸς Θεὸν ἐνώσει τοῦ και' ἄνθρωπον λογιστικοῦ, ἵνα μηδ' αὐτὸ τοῦτο λέγῃται παροιμακῶς ἐνταῦθα τὸ θοῖξ ἀνά μέσον *Orusc.* 232.67.

Ἐν τοῖς ἀνωτέρω δύο ὑλόκεινται ἔννοιαι, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἢ τῆς τοῦ ἐπι- κρεμαμένου μεγάλου κινδύνου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ τῆς παρὰ μικρὸν διαφυγῆς αὐτοῦ. Τὴν πρώτην παροιμίαν «ἐκ τριχὸς κρέμαται» ἐπὶ τῶν σφόδρα κινδυνεύοντων, ἐμνημόνευσεν ὁ τε Ψευδοδιογενειανὸς (4.41) και ὁ Ζηνόβιος (3.47) τὴν εὐρίσκομεν δὲ και ἐν τῇ Παλατινῇ Ἀνθολογίᾳ (5.230) «ἀπὸ τριχὸς ἠέρ- τημαι»⁵, και παρὰ Ζωναρᾶ ἐν τῷ χρονικῷ του (15.29) «ἐπεὶ τὴν ζωὴν ἑαυτοῦ ἐκ λεπτοῦ ἤδη μίτου ἠρτῆσθαι διέγνωκε»⁶, συνήθης δὲ εἶναι και παρ' ἡμῖν ὑπὸ τοὺς τύπους «ἀπὸ τὴν τρίχα κρέμεται»⁷ ἢ «ἀπὸ μιὰ τρίχα κρέμεται».

¹ Πβ. Ψευδοδιογεν. 4. 2 και Ἀποστολ. 5. 72 και τὸ corpus τῶν παροιμιο- γράφων 2. 72.

² Και ἤρξατο λέγειν τὸν δημῶδη λόγον· πτωχὸς μέριμναν μὴ ἐχέτω γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, γυμνὸς και ἀπελεύσομαι ἐκεῖ (Διήγησις περὶ τοῦ βίου και τῆς πολιτείας τοῦ μακαρίου Φιλαρέτου, Βυζαντινὰ Χρονικά 5. 73. 2.) Ἐγγραψε δὲ και ὁ Νικήτας Χωνιάτης (Χρον. Διήγ. 404. 9) γυμνὸς ὁποῖος πρώτως προσεῖπε τὸν ἕλιον τῆς μητρικῆς νηδύος ἐκθορών.

³ Heinrich Lewy, Parallelen zu antiken Sprichwörtern und Aporthegmen (Philologus 58 (1899) 82).

⁴ Ν. Πολίτου, Παροιμ. 4. 177, I. Βενιζέλου, Ἐνθ' ἀν. σ. 44 ἀρ. 18.

⁵ E. d. Kurtz, Die Sprichwörterammlung bei Eustathios von Thessalonike σ. 320.

⁶ Νῦν ἐν Μάνῃ ἐπὶ τοῦ ἐν μεγάλῳ κινδύνῳ εὐρίσκομένου λέγουσι «κρέμεται ἢ ζωὴ του ἀπὸ μιὰ μπαμπακερὴ κλωστή».

⁷ Ἐν Ἠπειρῷ και Διβησίῳ. Πβ. και I. Βενιζέλου, Παροιμίες Δημῶδεις σ. 28 ἀρ. 360 και 361, I. Βερέττα, Συλλογὴ Παροιμιῶν σ. 15 ἀρ. 30, Μ. Μουσαίου, Βατταρισμοὶ σ. 145.

Ἡ δευτέρα παροιμιώδης φρ. εἶναι ἐπ' ἴσης συνήθης παρ' ἡμῖν, οἵτινες «παρὰ τρίχα» ἢ «ἀπὸ τρίχα»¹ λέγομεν πρὸς δήλωσιν διαφυγῆς μεγάλου κινδύνου.

* Δαίμονα δὲ δῶσαι φησί, κακὸν δῆλα δὴ... ἐντεῦθεν δ' ἴσως οἱ πολλοὶ τὸν θροήσαντά τινος ἐπὶ ἐκπλήξει δαίμονα δοῦναι τοῖς τεθαμβημένοις φασὶ 705.18.

Εἰς τὴν φρ. δαίμονα δοῦναι τινι = ἐκταράττειν τινά, ἣν ἀναφέρει καὶ ὁ πρεσβύτερος Νικηφόρος ἐν τῷ βίῳ Ἀνδρέου τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ², μόνον τὴν ἐξῆς δύναμαι νὰ δώσω ἐρμηνείαν.

Κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. 1493 χειρόγραφον τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν καὶ ἐν φύλλῳ 181^β «ἐπιληψία [νόσημα] ὅπερ οἱ ἰδιῶται δαίμονα καλοῦσι». Κατὰ ταῦτα δαίμονα δοῦναι σημαίνει παρέχειν τινὶ τοιαύτην ταραχὴν καὶ συσπασμὸν, ὁποῖον πάσχει ὁ ὑπὸ δαίμονος, ἦτοι ἐπιληψίας καταλαμβανόμενος. Πβ. ἄλλως καὶ τὰς φράσεις «θά σε κάνω νά σε πιάση πιασμός», «διάλολο θὰ φάς», «ἔφαγε τὸν πυρετό³, τὴ ζάλη, τὸν περιδρομο», ἔνθα τὸ νόσημα παρίσταται ὡς ἀντικείμενον προσλαμβανόμενον οἶονεὶ ὑπὸ τοῦ νοσοῦντος.

* Οὐκοῦν θέατρον γινόμεθα ἐπὶ γέλωτι καὶ γυμνικὸν οἶον ἄθλον τοῦτον ἀσχημοσύνης ἀνύομεν *Opusc.* 329.87.

Κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα σύνηθες ἦτο τὸ ρῆμα θεατριζῶ ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐκπομπεύω⁴, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν⁵, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ παροιμιώδης φράσις

¹ Ἐν Μακεδονίᾳ «παρὰ ράμμα» ἢ «ἀπὸ ράμμα» (Λαογρ. 6 σ. 486.) Ἐν Κρήτῃ «ἀπὸ τὴν τρίχα τοῦ μπαμπακερῆς κλωστῆς».

² Νικηφόρου πρεσβυτέρου Κωνσταντινουπόλεως, Βίος Ἀνδρέου τοῦ κατὰ Χριστὸν σαλοῦ (Migne, P. G. 111.649 c).

³ Καὶ φριξε, πικὸν τὸν πυρετόν, παῖσε τὰς φλναρίας

Hesseling - Pernot, Poèmes Prodomiques 3.358.

⁴ Ν. Πολίτου, Ὑβριστικά σχήματα (Λαογρ. 4.646.) Ἐκτὸς τῶν αὐτόθι ἀναφερομένων χωρίων πβ. καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ Ζωναρά (Χρον. 14.7.25, 15.5) «τὰ λάφυρα τοῦ πολέμου διὰ μέσης τῆς πόλεως κομιζόμενα καὶ θεατριζόμενα» «διὰ τῆς ἀγορᾶς περιαγαγὼν καὶ θεατρίαςας» «θεατριζὼν ταύτην καὶ ἐμπομπεύων». Κατὰ τὸν Ἡσύχιον, ἐξεθεάτρισαν ἑστηλίτευσαν, ἐξεπόμπευσαν. Ἐννοεῖται δ' ὅτι τὸ θεατριζομαι ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης φέρεται ἤδη ἐν τῇ Κ.Δ. Ὁ Παῦλος π. χ. (πρὸς Ἑβραίους ι' 33) εἶπεν ὀνειδισμοῖς καὶ θλίψεσι θεατριζόμενοι.

⁵ Τὸ θεατριζῶ ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω σημασίας λέγεται καὶ νῦν ἐν Κεφαλληνίᾳ, Θήρᾳ, Κρήτῃ καὶ Σύρῳ.

«γίνομαι θέατρο», ἣτις ἐπ' ἴσης καί νῦν φέρεται¹. Ὅτι τό τε ρῆμα καί ἡ φράσις ἐλήφθησαν ἐκ τῆς διαπομπεύσεως δὲν εἶναι ἀνάγκη, φρονῶ, ἐνταῦθα διὰ μακροτέρων ν' ἀναπτυχθῇ. Τὸν ἀναγνώστην παραπέμπω εἰς ὅσα σχετικὰ ἐσημείωσα ἐν τῇ μελέτῃ μου «ἀπὸ τὰ Βυζαντινὰ ἔθιμα»².

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΦΑΙΝΙΚΗΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΣΙΟΣ

¹ Ἐν ταῖς Κυκλάσι, Κρήτῃ, Μακεδονίᾳ καὶ Πόντῳ.

² Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλῃς Ἑλλάδος τοῦ 1928 σ. 362 καὶ 363.